

PAPER DETAILS

TITLE: Tito Sonrasi Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar

AUTHORS: Giray Saynur BOZKURT

PAGES: 51-95

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406599>

TİTO SONRASI DÖNEMDE ESKİ YUGOSLAVYA BÖLGESİNDEKİ TÜRKLER VE MÜSLÜMANLAR

Giray Saynur BOZKURT*

ÖZET

1945 yılında Tito tarafından sosyalist Yugoslavya kurulduğunda, komünist yönetim ismen eşit altı cumhuriyete dayalı bir federasyon oluşturarak milli duyguları örtbas etmeye çalıştı: Hırvatistan, Karadağ, Sırbistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Makedonya. Sırbistan'da iki bölgeye "Kosova ve Vojvodina"ya özerklik verildi. Komünist yönetim özellikle Batı ile iyi ilişkiler kurarak para akışı sağladı. Ancak sonradan kalkınmadaki eşitsizlikler ve artan borç yükü sebebiyle etnik sıkıntılar baş göstermeye başladı. Gün geçtikçe gerilim arttı. 1980 yılında Tito öldüğü zaman herkes federasyonun dağılmasını bekliyordu ama devlet on yıldan daha fazla bir zaman yaşadı. Bu arada etnik gerilim, özellikle Kosova'daki Sırp ve Arnavutlar arasında olabildiğince arttı. Ekonomik sıkıntılar da buna eşlik ediyordu. Eski Yugoslavya bölgesinde yaşayan Müslümanlar ve Türkler bugün de büyük sıkıntılara maruzdur. (Etnik ayrımcılık, iktisadi sıkıntılar vb). Etnik olarak tam Türklüğü ifade etmese de, burada Müslüman olanlara Türk denmektedir. Anadil olarak Türkçeyi konuşmayan insanlar, aynı dili konuştukları Sırp veya Bulgarlara göre kendilerini Türklere daha yakın hissetmektedirler. İşte Osmanlı'nın yadigârı olan bu yapı, bu makalenin konusunu teşkil etmektedir. Bu coğrafyada yaşayan Türklerin uzun bir tarihi geçmişleri vardır. Bugün, bir azınlık olarak hayatta kalma mücadelesi veren Türkler gibi onca yıkıma rağmen ayakta kalan sayısız Osmanlı dönemi eseri ve yer isimleri, dil ve kültürlerdeki kalıntılar hâlâ varlığını korumaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski Yugoslavya Türkleri, Balkan Müslümanları, Makedonya, Kosova, Sancak, Bosna-Hersek.

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Ün., İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Sakarya.
gsaynur@gmail.com

ABSTRACT

When Socialist Yugoslavia was declared by Marshall Tito in 1945, The communists were able to deal with national aspirations by creating a federation of six nominally equal republics - Croatia, Montenegro, Serbia, Slovenia, Bosnia-Herzegovina, and Macedonia. In Serbia the two provinces of Kosovo and Vojvodina were given autonomous status. Communist rule restored stability and good relations with the west ensured a steady stream of loans. Later, however, national and ethnic tensions increased due to unequal development and a growing burden of debt. When Tito died in 1980 many expected the federation to break up but Yugoslavia was to survive for another ten years. After Tito's death, ethnic nationalism began to rise again in Yugoslavia, especially in Kosovo between ethnic Albanians and Serbs. This, coupled with economic problems in Yugoslavia. Nowadays Yugoslavian Muslims/Turks Who live in former Yugoslavia region have to face with a lot of problems (ethnic discrimination, economic etc). Though not stating an ethnic Turkishness, the name of this nation is Turkish nation. Not speaking Turkish as a mother tongue and not having a Turkish ethnic origin these people feel themselves more close to Turks rather than the same language speaker Serbians and Bulgarians With this vision, Turks inhabiting in today's Yugoslavia where the traces of Ottomans' are found, constitutes our study's main theme. Turks of Yugoslavia has a long historical past. Today many archeological historical art works belonging to the either Ottoman or pre-Ottoman times, and various land names (though hundreds of them had changed till the second world war) still keep their existence and Turks, carrying on their existence as a minority. In this context in our study we will examine from different viewpoints, the political, cultural, demographical and economical construction of Turks and the status in former Yugoslavia region till today from especially a period of Tito's Yugoslavia up with its historical background.

Keywords: *Turks in the Former Yugoslavia, Balkan Muslims, Macedonia, Kosovo, Sandžak, Bosnia-Herzegovina, Bosniak.*

"Balkan" kelimesi Türkçe asıllıdır ve "Dağlık Bölge" anlamına gelmektedir. Balkanlara bu isim 19. yy başında verilmiştir. Osmanlılar bu bölgeyi 14. yy sonlarında ele geçirdi ve Türk hâkimiyetini 500 yıl kadar sürdürdüler. 17. yy sonundan itibaren kuzeyde bulunan Habsburg devletinin güçlenmesi ölçüsünde Türklerin durumu da kötüleşmeye başladı. 1878 Berlin Antlaşması ile Balkan sınırları yeni baştan çizildi. Sırbistan, Karadağ ve Romanya

bağımsız hale geldi ve Bulgar Prenslığı kuruldu. Slovenya ve Hırvatistan Avusturya-Macaristan yönetimi altında bulunuyordu. Ancak bu antlaşmayla Bosna da idareten bu devlete geçmiş oldu.

20. yy başında Osmanlı devleti artık çöküş içindeydi. Bu ortamda Balkanlarda yoğun bir milliyetçilik hareketi başladı. 1912 yılında Osmanlılarla Karadağlılar arasında çıkan savaş, kısa süre içinde, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan da katıldı. Yaptıkları bu ittifakla Türkler Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'tan tasfiye edildiler. Bu durumdan çok fazla istifade eden Sırp'lar 1913 yılında eski Sırbistan ve Makedonya'yı da alarak topraklarını genişlettiler.¹

Birinci Dünya Savaşı sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılınca Hırvatistan, Dalmaçya, Bosna-Hersek, Slovenya ve 1389'dan beri bağımsız olan Karadağ topraklarında yaşayan Slovenler, Hırvatlar, Boşnaklar ve Sırp'lar "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı" adı altında birleşti.² Daha sonra bu krallığın ismi "Yugoslavya Krallığı" şeklinde değiştirildi. Bu krallık 1929 yılına kadar devam etti. Bundan sonra ülke 1934 yılına kadar Kral Aleksander I'in diktatörlüğü altında kaldı. Onun öldürülmesiyle yönetim vekiller heyetine geçti.

1 Eylül 1939'da Hitler'in Polonya'yı işgali yeni bir dünya savaşına sebep oldu. Alman uçakları 6 Nisan 1941'de Belgrad'ı bombalamaya başladı. Yugoslavya Krallığı 6 Nisan 1941 tarihinde büyük bir direnişle karşılaşmadan 12 gün gibi kısa bir sürede Alman askerleri tarafından işgal edildi.³ İşgale karşı direnemeyen Yugoslav ordusu 17 Nisan 1941'de teslim oldu. Ülke içinde gerilla harpleri baş gösterdi. Savaş devam ederken Josep Broz Tito'nun başkanlığında, 29 Kasım 1943 tarihinde, Bosna'nın Yayçe (Jajce) kasabasında AVNOJ (Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi) toplandı ve bu gizli toplantıda, "Her millet kendi dilini, dinini, kültürünü, bayrağını serbestçe kullanacak" kararları alındı.⁴ Ayrıca "Ulusal Kurtuluş Komitesi" tayin edilip ülkenin federal bir temel üzerinde yeniden yapılandırılmasına karar verildi.⁵ Rusya'dan destek alan Tito, 1943 yılında ülkenin kontrolünü eline geçirdi. Tito bir geçici devrim hükümeti kurdu. Yugoslavya'nın eşit halklardan meydana gelen federal bir topluluk olduğunu ilan etti. Bu çalışmalarından dolayı Tito'ya 1943'te Yugoslavya Mareşallliği ünvanı verildi.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanlar Yugoslavya'dan geri çekildiler. Kasım 1945 tarihinde, seçimlere gidildi. Komünistlerin önderliğindeki Tito'nun partisi olan Halk Cephesi

¹ Bu konudaki sayısız çalışmanın yanında, savaş günlerindeki taze birer derleme olarak görebileceğimiz, konuya dışardan bakan iki önemli eser Türkçeye kazandırılmıştır. Birisi 1913 yılında yazılan Aram Andonyan'ın **Balkan Savaşı** adlı kitabı (çev. Z. Biberyan, Aras Yay., İstanbul, 1999), diğeri ise Amerikalı gazeteci John Reed'in **Balkanlarda Savaş** (çev. F. B. Aydar – S. Tamgüç, Pencere Yay. İstanbul, 2006).

² Tanıl Bora, **Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yay., İstanbul 1995, s.35.

³ Nikola Anič, **The National Liberation War in Yugoslavia 1941-1945**, Belgrade 1985, s.27.

⁴ Şecaettin Koca, "İkinci Dünya Savaşında Balkanlar", der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, Cilt 2: **Çağdaş Balkanlar**, Vadi Yay., Ankara 2007, s. 657, 659.

⁵ Bahtiyar Sipahioğlu, "Kosova'nın Dünü, Bugünü ve Yarını", **Evlad-ı Fatihan**, Aylık Kültür ve Haber Dergisi, Sayı:41, Bursa 2002, s.5.

seçimlerde galip çıktı. Seçimlerden hemen sonra 2 Aralık 1945'te Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyetinin kurulduğu ilan edildi ve ülkedeki monarşi (krallık) yönetimine son verildi. Hükümet Başkanlığı'na Tito getirildi. Tito, iç harp esnasında muhalifi olan Draža Mihajlević'i 1946 yılında idam ettirdi. Ocak 1946'da federal bir cumhuriyet yapısını öngören yeni anayasa yürürlüğe kondu.⁶ Tito, devlet yönetiminde komünist rejiminin ideolojisini kabullenmekle birlikte Komünist Sovyet Rusya karşısında bağımsız bir tutum içine girdi ve yönetimi boyunca Sovyet lider Stalin'den farklı bir sosyalist siyaset takip etti.⁷ Kurulan yeni Tito Yugoslavya'sında verilen sözler ve alınan kararlar Müslüman toplulukları için uygulanmadı ve bu dönemde Müslümanlar ve Türkler baskı altında yaşadılar.

13 Ocak 1953'te Tito Yugoslavya Devlet Başkanı seçildi. Yugoslavya'yı Sosyalist Federal Cumhuriyet hâline getirdi. 1968'de Rusya'nın Çekoslovakya işgalini kınadı. Bundan dolayı Batılı ülkelerle yakınlaştı ve ticari münasebetler içine girdi. 1972 yılında Hırvatistan Cumhuriyetinde olaylar çıktıysa da kısa sürede bastırıldı. Tito, 3-9 Eylül 1979'da Havana'da yapılan "Altıncı Bağlantısızlar Zirve Toplantısı" neticesinde Küba Devlet Başkanı Fidel Castro ile girdiği ve Üçüncü Dünya" diye bilinen "Bağlantısızlar Teşkilatı"nı Rusya'nın nüfuzundan kurtarma mücadelesi"ni kazandı. 1974 yılında ömür boyu başkan seçilen Tito, 1980 yılında ölünce Kollektif Başkanlık idaresi sistemine geçildi. 1984 yılında Devlet Başkanlığı Veselin Djuranović'e verildi. 1989'da görülen ekonomik ve siyasal bunalım, Hırvatistan ve Slovenya cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. Aynı yıl Doğu Blok'unda görülen yenileşme hareketleri Yugoslavya'ya da yansdı ve 1990'da çok partili düzene geçildi. Tito'nun ölümünden sonra bir türlü toparlanamayan ülke, 1991'de başlayan cumhuriyetler arasındaki iç savaş sonucu aynı yılın sonlarında parçalandı. 23 Aralık 1990'da Slovenya, Ocak 1991'de Makedonya, 25 Haziran 1991'de Hırvatistan, Mart 1992'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan ederek uluslararası arenada "bağımsız birer devlet" olarak ortaya çıktılar.⁸

Karadağ ve Sırbistan birleşerek Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyetini kurdular. Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri bu federasyon içinde kaldı. Ancak Karadağ da 21 Mayıs 2006 tarihinde referanduma giderek 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan etti. Kosova ise 17 Şubat 2008'de Sırbistan'ın karşı çıkmasına rağmen tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etti. Büyük problem oluşmadan bütün dünya bu cumhuriyetleri devlet olarak tanıdığı gibi büyük çoğunluğu Avrupa Birliği'ne de kabul edildiler. Bosna-Hersek'e gelince, 1992-1995 arasında görülmemiş katliamlar ve tecavüz olayları NATO, AGİT önünde gerçekleşti.⁹ 21

⁶ Aleksa Djilas, **The Contested Country: Yugoslav Unity and Communist Revolution 1919-1953**, Harvard University Press., London 1991, s.30-45.

⁷ Tito dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Josip Broz Tito, **Özyönetimli Sosyalizm**, çev. İlhami Esin, Koza Yayınları, Ankara 2005.

⁸ Necmettin Alkan, "Yugoslavya'nın Dağılması", der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, Cilt 2, **Çağdaş Balkanlar**, Vadi Yay., Ankara 2007, s.22-23.

⁹ Michael A. Sells, **The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia, Human Rights Archives on the Genocide in Bosnia and attempted genocide in Kosovo**, Berkeley: University of California Press, USA 1996; New Ed. **with Preface on Kosovo** Berkeley: Univ. of California Press, 1998, s.197.

Kasım 1995 yılında Dayton Barış Anlaşması imzalandı. Böylece Bosna'da üç yıl süren savaş 14 Aralık 1995'te sona erdi. Ancak bu dönemde etnik milliyetçilik ve azınlık sorunu Yugoslavya'nın en büyük problemlerinden biri haline geldi. Bu dönemde dağılan Yugoslavya'da yaşayan Müslüman ve Türk halk ya da kısaca Balkan Müslümanları etnik temizlik hareketinden ve uygulanan baskılardan dolayı en çok acı çeken halk oldular. Günümüzde ise yeniden yapılanmakta olan Balkanlar'da demokratik yollardan seçilmiş hükümetler yönetimde bulunmaktadır. Bu durumun Balkanlar'daki soydaşlarımızın günlük yaşantısına yansımaları olumlu olmakla birlikte, ülkeden ülkeye değişen uygulamalar ve bazı sorunları hâlâ mevcuttur. Öncelikle bizim ele alacağımız bölgeler eski Yugoslavya bölgesini oluşturan Makedonya, Kosova, Sancak ve Bosna-Hersek'te yaşayan Türkler ve Müslümanlardır.

BALKAN MÜSLÜMANLARINDA DİNSEL VE ULUSAL KİMLİK

Balkan Müslümanlarının dinî kimlikleri etnik kimliklerinden çok daha öncelikli olmuştur. Balkan milliyetçiliği Ortodoks Hristiyan birliğini parçalarken, değişmez bir Müslüman cemaati imajı üretmiştir. Balkan Müslümanlarının Türklüğü "Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri ile adeta özdeşleşmiştir. Balkanlar'da, aslında etnik olarak "Türk" olmamalarına karşın, kendilerini "Türk" olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. Onları Türk kimliği ile özdeşleştiren ve Türkiye'ye bu denli bağlayan unsur ise Osmanlı mirasıdır.

Bu etkinin en bariz görüldüğü yerler Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve eski Yugoslavya'dadır. Örneğin "Bulgar Müslümanları" olarak tanımlanabilecek olan Pomaklar kendilerini Bulgarlardan çok Türklere yakın hissetmişlerdir. Sırplarla ya da Hırvatlarla tamamen aynı etnik kökene sahip olan ve aynı dili konuşan Boşnaklar, bu iki halkla hiç bir zaman bütünleşmemiş, kendilerini hep Osmanlı ekseninde görmüşlerdir. "Makedonyalı Müslümanlar hiç bir zaman Makedonyalılık adına İslam'ı geri plana atmamış ya da reddetmemiş aksine çoğu kez kendi Slavlıklarını reddetmişler ve Slav olmayan bir İslam kimliğini benimsemişlerdir."¹⁰ Makedonya'daki Müslüman Arnavutlar ya da Çingeneler, kendilerine Slav kimliğini benimsemektense, "Türk" olarak tanımlanmayı tercih etmişlerdir.¹¹ İşin ilginç yanı, Balkan Müslümanlarının "Türklüğü" aynı zamanda onların düşmanları tarafından da kabul görmüştür. Bu nedenle söz konusu düşmanlar, kendileriyle aynı etnik kökenden gelen ancak kültürel olarak "Türk" olan bu insanlara karşı tarih boyunca "etnik temizlik"ler düzenlemişlerdir. Balkanlar'daki Slav Müslümanların ya da onların deyimiyle Türkleşmiş Slavların düşmanları tarafından "Türk" olarak görülmelerinin en somut örneği, Sırpların Boşnaklara karşı besledikleri nefrette ortaya çıkmıştır.

¹⁰ Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dergisi**, Cilt: 48, No:1-4, Ocak-Aralık, Ankara Üniversitesi SBF Yayını: Ankara 1993, s.109-120.

¹¹ Hugh Poulton, **The Balkans: Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, Londra, 1994, s.37.

Sırlar, Osmanlı'nın bölgeye hâkim oluşuna dek güçlü bir krallığa sahiptiler. Ancak 1389 yılındaki Kosova Savaşı, bu krallığın sonunun başlangıcı oldu.¹² 1459 yılında Sırp Krallığı tümüyle ortadan kaldırıldı ve tüm Sırp toprakları kesin olarak Osmanlı egemenliğine girdi.¹³ Sırlar, Osmanlı karşısındaki yenilgilerini hiç bir zaman kabullenemediler. Zaman içinde Sırların mağlubiyetini "seçilmişlik"le kutsayan farklı efsane ve inançlar gelişti. Özellikle Kosova Savaşı hakkında ilginç inançlar üretildi. Bosnalı Müslümanlar, Sırların gözünde, birer haindiler. Onları "İslamlaşmış Sırlar" olarak algılıyorlardı. Bosnalıların, Sırlara verilen "seçilmişlik" payesini bırakarak, kendilerini Osmanlı'ya sattıklarını düşünüyorlardı. Bu kompleks ve nefretler, yüzyıllar boyunca bilinçaltında kalmış, ancak dağlara çıkarak Osmanlı'ya karşı direnen "hajduk" (haydut) çetelerinin anılarıyla yaşamıştı.

Osmanlı ordularının 1683'teki Viyana bozgununun ardından, Bosnalı Müslümanlara karşı duyulan nefret fırsat buldukça eyleme dönüşmeye başladı. İlk kan, 1702 yılında Karadağ'da döküldü. Başkent Çetine'deki (Cetinje) sivil Müslüman nüfusa karşı gerçekleştirilen katliama Istraga Poturica (Türkleşmiş olanların imhası) adı verilmişti. Boşnaklar aslında "Türk" değil, sadece Müslüman olmuşlardı, ama bu ikisi Balkanlar'da aynı anlama geliyordu. Sırp milliyetçiliğinin 1980'lerdeki yükselişinde de hep aynı tema kullanıldı. "Türk", "Müslüman" ya da "Osmanlı" kelimeleri aynı anlama geliyor ve Boşnaklar bu kavramlarla özdeşleştirildikleri için düşman sayılıyorlardı. Sırbistan'ın radikal milliyetçi lideri Slobodan Milošević'in Kosova Savaşı'nın 600. yıl dönümünde, Kosova'nın başkenti Piriştine'nin yakınlarındaki Gazimestan adlı ovada gerçekleştirdiği ünlü mitingin de teması yine aynıydı. Milošević 600 yıl önce yaşanan Kosova yenilgisine atıfta bulunmuş ve "bir daha yenilmeyeceğiz" demişti. Düşman yine aynıydı; Osmanlı. Nitekim mitingin yapıldığı alanın yakınlarındaki bir yere önceden kan renkli koca bir anıt konmuş ve üzerine de Prens Lazar'ın şu sözleri kazınmıştı: *"Her kim ki Sırp ve Sırp kökenlidir ve Kosova Ovası'na Türklerle savaşmaya gelmez. Onun ne erkek, ne dişi, zürriyeti olmasın. Onun hasadı olmasın."* (1389-1989).

Bugün, bütün Balkan coğrafyasında yaşayan çeşitli halklara ait kültür zenginliği, Türk hâkimiyetinin bir emperyalizm değil, daha çok bir koruma, saygı ve himaye rejimi olduğunu ortaya koymuştur. Yugoslavyalı bir planlama uzmanının tebliğinde: "Yugoslavya coğrafyasında Osmanlı hâkimiyeti döneminde alınan verginin iki katı yatırım Yugoslavya'ya yapılmıştır" denilmiştir. Emperyalist olmayan ve hizmet götüren bu zihniyetin bir diğer güzel ifadesi de şöyledir; Sırp Kralı Lazar'a sorarlar: *"Türkleri yener ve Balkanlara hâkim olursanız ne yaparsınız?"* Cevabı çok açık ve nettir: *"Bütün camileri yıkar. Hepsini kilise yaparım."* Aynı soru kendisiyle aynı zamanda yaşayan Osmanlı Sultanı I. Murad'a tevcih edilir. Cevap çok farklı ve çok düşündürücüdür: *"Bir cami yıkılırsa yerine bir cami, bir kilise yıkılırsa yerine bir kilise yaparım."*¹⁴

¹² Stanford J. Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Vol.1: "Empire of Gazis", Cambridge University Press, Cambridge 1976, s.18.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, TTK Yayını, Ankara 1961, s.154.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Murad I", **İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul 1940, s.587-598; Agah Oktay Güner, <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF67>.

Bu örnekten de görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda yüzyıllardır süren varlığının nedeni olarak yönetimi altındaki halklara verdiği özerklik, hoşgörülü ve uzlaşmacı yaklaşım gösterilebilir. Osmanlılar, yönetimleri altındaki gayri Müslim tebaayı kazanmak için dini kurumlarını, fetih öncesi adetlerini, vergilerini ve yerel kurumlarını da korumalarını sağlamıştır.¹⁵

Bütün bunlar Balkan Müslümanları kadar İslam aleyhtarı Balkan milliyetçilerinin de İslam ve Türk kavramlarını özdeşleştirdiklerinin işaretleridir. Bu iki kavramı birleştiren ortak zemin ise, elbette ki Osmanlı kimliğidir. Türkiye'ye Osmanlı'dan kalan büyük bir Balkan inisiyatifi vardır. XX. yüzyıl boyunca Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Slav Müslümanlar (Arnavutlar dâhil), Türk kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde asimile olmuşlardır. Bir anlamda bu durum, "Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir".¹⁶

Kuşkusuz bu tarihsel gerçek Türkiye açısından son derece önemli bir stratejik avantajdır. Bu bölgede var olan Türk-İslam kimliği, Türkiye'nin önündeki tarihsel bir sorumluluktur. Balkan Türklerini korumak ve harekete geçirmek Türkiye için ciddi bir etki alanı oluşturabilir. Balkanlar'da bu şekilde bir etki alanı oluşturmakla Türkiye diğer dış politika yönlerinde, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'da büyük bir stratejik avantaj ve siyasî güç elde edecektir.

Türkleşmiş Slavlara uygulanan soykırım 600 yıllık bir nefretin sonucudur ve buna göre Avrupa'da 19. yüzyılın sonuna kadar, Balkan ülkelerinde ise daha uzun süre Rumeli Türklerinin Balkanlar'da yaşamamaları gerektiği ilkesi egemenliğini korumuştur. Kısacası bu dönemde bölgenin istenmeyen halkı durumunda olan Türkler, bölgeye yönelik araştırmaların çoğunda gizlenmiş ya da önemsiz gösterilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çekilmesinin ardından, dönemin yönetimleri tarafından Türklere ve diğer akraba topluluklara hep şüpheli bir gözle bakılmış, kendilerine yabancı muamelesi yapılmıştır. Bu, geri dönüşü olmayan göçlerin hızlanmasına sebep olmuştur.¹⁷

MAKEDONYA

Makedonya, stratejik açıdan son derece önemli bir bölge olarak, değişik zamanlarda çeşitli halkların konağı ve kolonisi olmuştur. Tarih boyunca Makedonya değişik isimler altında tanınmıştır ve bir kültür mozaïği oluşturmuştur. Etnik yapısı ve coğrafi hudutları tartışma konusu olan Makedonya, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası, Balkanların etnik, dinsel,

¹⁵ Halil İnalcık, **Türkler ve Balkanlar**, Balkanlar Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s.16.

¹⁶ S. Stavrianos, **Balkans Since 1453**, New-York University Press, New-York 1998, p.504.

¹⁷ Göçlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. N. Bilal Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler I (1877-1878); Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler II(1879); Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler III(1880-1885)**; TTK Yayınları, Ankara,1989; Beğlan Toğrol, **112 Yıllık Göç 1878-1989 (1989 Yazındaki Üç Aylık Göç'ün Tarihi Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi)**, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1989; Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, (1912-1913)**, TTK Yayınları, Ankara 1994.

kültürel ve linguistik açıdan en karışık bölgelerinden birisidir. Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle çeşitli sebeplerle bölgeden göç etmek zorunda kalan Türkler azınlık durumuna düştüler.¹⁸ Gerek Krallık Yugoslavya'sında gerekse Tito'nun başta olduğu dönemde mağdur durumda olan Türkler dil, din, eğitim, sosyal ve siyasal örgütlenme gibi hususlarda pek varlık gösteremediler.

1980 yılında ölen Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'dan sonra cumhuriyetler arasında doğan otorite boşluğu sonucunda diyalog kopma noktasına gelmişti. Sırp, Yugoslav Federasyonu içinde 1985'den itibaren Sırp milliyetçiliğini sistematik olarak uygulamaya koymuşlardı. Sırp, Hırvat ve Slovenler arasında silahlı çatışmaya kadar varan antlaşmanın ardından 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın federasyondan ayrılma kararıyla, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti parçalandı. Makedonya'nın bu dönemde bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Türkler açısından da yeni bir dönem başlamış oldu.

Yeni bağımsızlığına kavuşan cumhuriyetler arasında Türkler çoğunlukla Makedonya'da yaşamaktadırlar.¹⁹ Makedonya'da Makedon ve Arnavutlardan sonra en büyük etnik topluluk Türklerdir.²⁰ Bu yüzden yeni kurulan Makedonya'nın anayasasında da Türkler azınlık olarak değil kurucu millet olarak tanımlanmışlardır.

Türklerin Makedonya'ya Yerleşmesi

Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden oluşan topraklara verilen addır. Sınırları kuzeyde Şar dağları, güneyde Olimpos ve Pindus dağları, doğuda Rodoplar ve batıda Ohri gölü olarak tanımlanmaktadır. Merkezî Avrupa'dan Akdeniz'e Morava ve Vardar vadileri boyunca uzanan bu koridor yüzyıllar boyunca Romalılar, Gotlar, Hunlar, Slavlar gibi pek çok kavim tarafından istila edilmiştir.²¹ Makedonya için tarih boyunca verilen mücadelelerin önemli diğer bir sebebi de bölgenin karmaşık etnik yapısıdır. Bu etnik yapı, komşu ülkelerin Makedonya üzerindeki istek ve iddialarının temelini oluşturmaktadır. Farklı etnik gruplar yüzyıllar boyunca yan yana yaşamalarına rağmen kimliklerini ve kültürlerini korumuşlardır. Özellikle MS IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk boylarından Hun, Avar, Bulgar, Oğuz, Peçenek ve Kumanların bölgeye gelmesi ile başlayan Türk yerleşimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethetmesi I. Kosova Savaşı'nın kazanılmasından sonra başlamış (1389) ve fetihler Sırbistan, Arnavutluk ve Kosova'ya kadar hızla devam etmiştir.²² Makedonya'da Türk varlığı yaklaşık 1600 yıllık bir tarihe sahiptir.²³

¹⁸ Abdülmecit Nuredin, "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", **Hikmet**, İlmi Araştırma Dergisi, ADEKSAM, Yıl 6 Sayı 11, Gostivar, Makedonya 2008, s.172.

¹⁹ Hugh Poulton, **Who are the Macedonians?**, C. Hurst and Co., London 1994, s.32.

²⁰ Makedonya'da kimlik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şule Kut, **Makedonya ve Sorunları, Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

²¹ Emel Osmançavuşoğlu Oktay, "Çözülemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri", **Balkan Türkleri**, Erhan Türbedar (der.), ASAM yayınları, Ankara 2003, s.124.

²² Oktay, **a.g.e.**, s.125.

²³ Fikret Türkmen, **Tarihte Balkan Türkleri ve Makedonya'nın Türkler Tarafından İskanı**, Ege Yayınevi, İzmir 1996, s.95.

Fethedilen topraklara Batı ve Kuzey Anadolu'dan getirilen Türkler yerleştirilerek Türk köy ve kasabaları kurulmuştur.

Osmanlı Sonrası Makedonya Türklüğü

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Birinci Yugoslavya ve Makedonya Türkleri

Bu dönemde Vardar Makedonya'sında yaşayan Türkler her ne kadar "Cenubi (güney) Sırbistan Müslüman Teşkilatı" adı altında örgütlenmiş olsalar da hak ve özgürlükler bakımından fazla bir hakka sahip olamamışlardır. Bu örgüt Türklere karşı uygulanan baskı ve sömürü politikasının önüne geçememiş ve Türklerin durumlarının giderek kötüleşmesini engelleyememiştir.²⁴ Nitekim, 1924 Yılında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne ilk göç başlamıştır. 1929 yılında ilân edilen "Altı Ocak Diktatörlüğü" ile her türlü siyasî ve dolayısı ile kültürel faaliyet yasaklanmış, son derece sınırlı olan hak ve özgürlükler askıya alınmıştır. Siyasî partiler ve Türkçe yayınlanan tüm gazeteler kapatılmıştır. Bu dönemde Makedonya'da yaşayan Türklerin, Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilen yeni alfabeden yararlandırılmalarının son derece olumsuz etkileri olmuştur. 1936 yılında ikinci göç dalgası başlamıştır.²⁵

Tito Yugoslavyası ve Makedonya Cumhuriyeti'nde Türklerin Siyasî Durumu

Büyük Arnavutluk idealinin peşinde koşan Arnavutların baskısı altında kalan Türkler, herkese eşitlik vaadiyle ortaya çıkan Tito ve partizanları belli bir ölçüde desteklemişlerdir. 1944 yılında Tito'nun isteği ve Yugoslavya Komünist Partisi'nin kararıyla Yugoslavya Federasyonu'na dâhil olmak üzere bir Makedonya Cumhuriyeti kurulmuştur.²⁶ Çok uluslu Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinde, altı cumhuriyetten birisi olan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'ni oluşturan halk olarak Makedonlar, Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar ve Müslümanlar ile birlikte "kurucu halk" anlamında ulus sayıldılar.²⁷ Türkler ise ulusların arkasından gelen ve herhangi bir Cumhuriyetin kurucusu olmayıp, azınlık statüsünde sayılan etnik gruplardan birisi olarak çeşitli azınlık haklarına sahip oldular. Tito'nun savaş sırasında vaat etmiş olduğu eşitliğin aslında tam anlamıyla bir eşitlik olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Türklere, diğer azınlık gruplarıyla birlikte, özellikle eğitim alanında olmak üzere çeşitli haklar tanınmıştır. 23 Aralık 1944'te, Makedonya Türklerinin toplumsal ve kültürel yaşamında önemli bir yeri bulunan Birlik Gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. 28 Aralık'ta günde sadece beş dakika olmak üzere ilk Türkçe radyo yayımı başlamıştır. 1946 yılında ise Makedonya Türklerinin yoğun kültür ve spor faaliyetlerini gerçekleştirdikleri fakat bir yıldan kısa bir süre içerisinde kapatılan "Zafer Cemiyeti" kurulmuştur.²⁸

²⁴ Suat Engüllü, **Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'da Türkler**, Asam Yayınevi, Ankara 1996, s.82.

²⁵ Oktay, **a.g.e.**, s.135.

²⁶ Engüllü, **a.g.e.**, s.82.

²⁷ Oktay, **a.g.e.**, s.137; Makedonya'da yaşayan Arnavutların kimlik mücadelesi hakkında bkz. Stavro Skendi, **The Albanian National Awakening 1878-1920**, New Jersey, Princeton University Press, 1967.

²⁸ Oktay, **a.g.e.**, s.138.

Devlet ve parti yönetimleri ile kamu kurum ve kuruluşlarında görev alan Türklerin sayısı, Türklerin Makedonya'daki toplam sayısına oranla çok az olmuştur. Komünizmin uygulanmaya başlaması Makedonya Türkleri için yeni bir yıkım dönemini getirmiştir. En değerli topraklarını, mallarını ve mülklerini devletleştirme yüzünden kaybetmişlerdir.

Makedonya Türklerinin millî ve manevi değerlerine, örf ve adetlerine sahip çıkmalarını sağlamak amacıyla kurulmuş olan "Yücel Teşkilatı"nı 1947 yılının Eylül ayında yasa dışı bir örgütmüş gibi ortaya çıkartarak büyük bir sansasyonla, tüm Türk toplumuna göz dağı verircesine kurucularının ve yöneticilerinin kamuoyu önünde yargılanması ve bunlardan Şuayip Aziz Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Adem Ali'nin idama mahkum edilip, diğerlerinin ağır cezalara çarptırılmaları, aslında bir anlamda iki karşıt blokta yer almalarıyla gerginleşen Türkiye- Yugoslavya ilişkilerine bağlanmaktadır.²⁹ Daha sonra Tito ile Stalin arasında ortaya çıkan ideolojik farklılık ve Stalin'in Tito'nun Balkanlar'da Slavlar üzerinde yaratmaya çalıştığı etki alanından rahatsızlık duyması üzerine, Yugoslavya'nın 1948'de Cominform'dan atılması ve Yugoslavya'nın Batı bloğunu Sovyet bloğuna karşı koz olarak kullanmaya başlamasıyla, Türk-Yugoslav ilişkileri hızla düzelmeye başlamıştır.³⁰ Tito'nun Türkiye'yi ziyaret ettiği 1953 yılında imzalanan "Serbest Göç Anlaşması" ile birlikte Makedonya'dan Türkiye'ye üçüncü göç furyası başlamıştır. Bu göçle birlikte Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yörelerde Türk nüfusu büyük bir hızla azalmıştır. Göçün durdurulduğu 1963 yılından sonra, nüfusları oldukça azalan Türkler, Makedonya'da yaşayan azınlıklar arasında, Arnavutlardan sonra ikinci sıraya düşmüşlerdir.³¹ Bu durum zaman içerisinde Türkler üzerinde Arnavut baskısının artmasına yol açmıştır. 1970'li yılların başlarında özellikle Türkçe eğitim veren okulların ayakta kalabilmeleri yönünde büyük çabalar gösterilmiştir.³² Bunun yanı sıra, 14 Nisan 1969 yılında Üsküp televizyonu ilk Türkçe televizyon yayımına başlamıştır.³³ 1976 yılında Kiril ve Metodiy Üniversitesi Filoloji Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır.³⁴ 1981 yılında patlak veren Kosova olayları sırasında yaşananlar ve Kosova Arnavutlarının bağımsızlık hareketlerinin Makedonya'ya sıçraması tehlikesine karşı alınan önlemlerden Türkler de olumsuz şekilde etkilenmişlerdir.

Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Türklerin Demografik Yapısı

Makedonya'da 1948 yılında yapılan nüfus sayımında, Türklerin sayısı 95.940 iken 1953 yılında yapılan nüfus sayımında³⁵ Türklerin sayısı 203.938 olarak tespit edilmiştir.³⁶

²⁹ Engüllü, **a.g.e.**, s.53.

³⁰ Engüllü, **a.g.e.**, s.58-59.

³¹ Nazif Mandacı ve Birsan Erdoğan, **Balkanlarda Azınlık Sorunu; Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 2001, s.82.

³² Yusuf Hamza, "Makedonya'da Türk Sorunu", **Birlik** gazete, Sayı:1 Ağustos, R.E. Marketing, Üsküp: Nova Makedoniya, 1996, s.15.

³³ Mandacı ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.83.

³⁴ Oktay, **a.g.e.**, s.139.

³⁵ **Nova Makedoniya**, 2 Eylül 2008, s.4, Makedonya Dışişleri Bakanlığı

1961'de Türklerin sayısı 131.481'e, 1971'de 108.552'ye, 1981'de 86.591'e düşmüştür.³⁷ Bu azalmanın en önemli sebebi Türkiye'ye olan göçtür. Bununla birlikte Türklerin bir kısmının (27.086 kişi) kendilerini Arnavut olarak saydırmalarıdır.³⁸ Bu büyük iniş çıkışların bir sebebinin de dış etkiler olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin Batı ittifakına katılması yüzünden Makedonya'da yaşayan Türkler Yugoslav otoriteleri tarafından bir tehlike olarak algılanmaya başlamıştır. Yugoslavya'nın Cominform'dan atılması ve 1953 yılında Yugoslavya'nın Arnavutluk ile yollarının ayrılmasından sonra bu kez Arnavutlar tehlike olarak görülmeye başlanmış ve pek çok Arnavut kendisini Türk olarak kaydettirmiştir. 1953 ile 1966 yılları arasında önemli sayıda Türk, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Yugoslavya resmi istatistik yıllıklarına göre bu sayı 80 bin civarındadır, fakat bu sayının Türk kaynaklarına göre 150 bin civarında olduğu belirtilmektedir. 1981 yılında yapılan nüfus sayımına göre Yugoslavya'da 101.292 Türk bulunmaktaydı. Bunlardan 86.591'i Makedonya da yaşamakta ve toplam nüfusun % 4 nü oluşturmaktaydı.³⁹

Tablo 1:1953 yılı nüfus sayımı ⁴⁰

Yıl	1953	1961	1971	1981	1991	1994	2002	%
Toplam	1.304.514	1.406.003	1.647.308	1.909.136	2.033.964	2.075.196	2.022.547	100
Makedon	860.699	1.000.854	1.142.375	1.279.323	1.314.283	1.378.687	1.297.981	64.18
Türk	203.938	131.481	108.552	86.591	97.416	81.615	79.959	3.85
Arnavut	162.524	183.108	279.871	377.208	427.313	478.967	509.083	25.17
Çingene	20.462	20.606	24.505	43.125	55.575	47.408	53.879	2.66
Ulah	8.668	8.046	7.190	6.384	7.764	8.574	9.695	0.48
Sırp	35.112	42.728	46.465	44.468	44.159	39.866	35.939	1.78
Boşnak							17.018	0.84
Diğerleri	13.111	19.180	38.350	72.037	87.454	40.079	20.993	1.04

Bağımsız Makedonya Cumhuriyeti ve Makedonya'yı Oluşturan Halklardan Türkler:

1990 yılından sonra çok partili sisteme geçen Makedonya, 8 Eylül 1991'de yapılan halk oylamasının ardından bağımsızlığını ilân etti ve bunun sonucunda 20 Kasım 1991'de yeni Makedonya Cumhuriyeti anayasası yürürlüğe girdi. Halk oylamasına Türklerin % 99,

³⁶ Mandacı ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.82.

³⁷ Boro Pekesvki, Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin Nüfus Sayımı, 1971, Devlet İstatistik Kurumu, Üsküp 1973, İstatistik Bülten No. 1295, 1981 nüfus sayımı, belediyeler göre nüfus sayımı, Belgrad Devlet İstatistik Kurumu, Üsküp 1981.

³⁸ Mandacı ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.85.

³⁹ Oktay, **a.g.e.**, s.141-142.

⁴⁰ **Nova Makedoniya**, 2 Eylül 2008, s.4, Makedonya Dışişleri Bakanlığı

9'u katıldı ve bağımsızlık için "evet" oyu verdiler. Ancak Kasım 1991'de yürürlüğe giren anayasanın giriş paragrafında yer alan "*Makedonya Cumhuriyeti Makedonların ulusal devleti olarak kurulmuştur*" şeklindeki "ulus" ibaresi ile Makedonlar dışındaki diğer milletler "ulusal azınlıklar" olarak tanımlanmıştır. Oysa 1974 Anayasası'nda Türkler ve diğer milletler "devletin kurucu unsurları" arasında anılmakta iken 1991 Makedonya Anayasası, Türkleri ve öteki etnik grupları "milliyet" olarak tanımlamıştır. Milliyet ibaresi, çok uluslu bir devletin içinde var olan bir ulusal topluluk anlamını taşımaktadır. Buna göre uluslararası hukuk terminolojisinde, Makedonyalı Türkler "ulusal azınlık" kapsamına girmektedirler. Makedonya'nın bağımsızlığı ile birlikte kabul edilen yeni anayasa ile diğer azınlıklar olduğu gibi Makedonya'daki Türkler de birçok kültürel ve sosyal haklardan mahrum kalmışlardır. Bu sistem neticesinde Makedonya Türklerinin sistematik bir şekilde yozlaşma politikaları ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Makedonya'daki ulus-devlet inşası yönündeki bu girişimlerin akabinde, Türklerin izole edilmelerini ve marjinalleşmelerini tetiklemiştir.⁴¹

Makedonya Türkleri bu durumdan rahatsız oldukları için mevcut anayasa çerçevesinde Makedonya'daki demokratikleşme sürecinden yararlanarak siyasal ve sosyal haklarını aramaya başlamışlardır. Bu doğrultuda tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş dönemi içerisinde yer alarak politik örgütlenme hakkını elde etmeyi başarmışlardır.⁴²

Makedonya Türkleri 1 Temmuz 1990 yılında "Türk Demokratik Birliği" adında siyasî dernek kurdular ve bu dernek resmen 27 Haziran 1992'de 2. olağanüstü kurultayında "Türk Demokratik Partisi"ne (TDP) dönüştü. Bağımsız ve egemen Makedonya Cumhuriyetinde "Türk Demokrat Birliği" ilk seçimlere katıldı, daha sonra "Türk Demokratik Partisi" ismini aldı. 1994 seçimlerinde bir milletvekili ile parlâmentoya girmeyi başardı. Mayıs 1995 yılında, TDP yönetiminden memnun olmayan ve TDP'deki siyasi birliğe son veren muhalif kanat, "Türk Hareket Partisi" nin (THP) kurulmasına ivme kazandırmıştır.⁴³

1990'dan sonra ilk defa 1996 Kasım'ında yerel seçimler yapıldı. 17 Kasım 1996'daki yerel seçimlerde TDP'nin adayı, Nevaip İsmail seçmenlerin % 56,53 oyu ile Merkez Jupa'nın ilk seçilen Belediye Başkanı oldu. Jupa' daki TDP'nin başarısı hükümete karşı büyük bir galibiyet olarak değerlendirilmiştir. Debre nahiyesine bağlı olan bu belediyede Türk kimliği hükümetçe tanınmamaktaydı. Seçimler sonucunda belediyelerdeki toplam 1902 sandalyeden 42'sini Türk Demokrat Birliği kazanmıştır.⁴⁴

1994 yılında yapılan parlamento seçimlerinde TDP adayı Kenan Hasip milletvekili olmuştur. 1998 parlamento seçimlerinde ise hiçbir Türk meclise girememiştir. Bunda Türklerin son derece dağınık halde yaşamalarının ve adaletsiz seçim sisteminin rolü çok büyük-

⁴¹ Nuredin, **a.g.e.**, s.178-179.

⁴² "Macedonian Center for International Cooperation (MCIC) Annual Report 1995", <http://www.scribd.com/doc/15427327/MCIC-annual-report-1995>

⁴³ Seniha Zeynilović, "Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler", **Birlik**, Üsküp 2005, s. 138.

⁴⁴ <http://www.balturk.org.tr/content.asp?CategoryID=350&contentID=537>, Saraç, **a.g.e.**, s.1812-1815.

tür. Bununla birlikte 1999 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde TDP'nin desteklediği Boris Traykovski cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁴⁵

TDP eski genel başkanı Erdoğan Saraç, TDP'nin ilke ve amaçlarını; Makedonya'da yaşayan Türk toplumunun millî haklarının korunup, güçlendirilmesi, millî mensubiyetini ifade etme özgürlüğünün bulunması, göç nedenlerinin ortadan kaldırılması, sosyal devlet ve adalet kavramlarının yerleşmesi, Türkçe eğitim yapma hakkının kullanılması, din ve inanç özgürlüğünün tam olarak yerleşmesi hususlarında tavizsiz bir politika izlemek olarak açıklamaktadır. Ayrıca parti, Makedonya da yaşayan Türklerin, Makedonya Cumhuriyeti vatandaşları olarak kamu hizmetinde çalışabilmesini ve kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde faydalanılmasının mücadelesini yürütmektedir. Aynı zamanda, Makedonya'da yaşayan Türklerin partisi olarak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Makedonya Hükümeti arasında ilişkilerin en üst düzeyde ve en olumlu biçimde sürmesi için çalışmaktadır.

Günümüzde Makedonya'daki Türklerin Yaşadığı Yerler, Nüfus ve Siyasî Etkinlikleri

Bugün Türkler Makedonya'nın hemen her yerinde fakat son derece dağınık bir halde yaşamaktadırlar. Türklerin çoğunlukla yaşadıkları yerler Makedonya'nın batısında Gostivar, Kalkandelen, Ohri, Struga, Kırçova, Debre, Üsküp ve Makedonya'nın doğusunda Köprülü, Valandova, Usturumca, Radoviş ve İştîp belediyeleridir. Makedonya'nın genel nüfusu 1991'de yapılan nüfus sayımına göre 2.003.964 ⁴⁶, Türklerin sayısı 77.080 Türk'tür. 1994 nüfus sayımında toplam nüfus 1.936.877, Türklerin sayısı 78.0192'dir.⁴⁷ 2002 nüfus sayımında ise toplam nüfus 2.034.359, Türklerin sayısı 77.959'dur. ⁴⁸ Buna göre resmî rakamlardaki Türklerin sayısı genel nüfus içinde % 3.85lik oranı oluşturmaktadır

Türkler açısından dağınık yaşamının önemli sonuçlarından biri, seçimler esnasında Türk oylarının dağılmasıdır. Seçim bölgelerinin de tanzimiyle, hiçbir seçim bölgesinde Türk partileri milletvekili çıkaramamaktadır. Türklerin dağınık olmasının bir diğer sonucu da, yaşadıkları bölgelerde yeterli sayıyı tutturamadıkları için kendi dillerinde eğitim hakkından yeterince istifade edememeleridir.⁴⁹

Son yıllarda önemli ilerlemeler olmasına rağmen dil konusu Makedonya Türkleri için hala açık bir yaradır. Yörük köyleri hariç bütün Makedonya ve Kosova' da konuşulan Türkçe, Batı Rumeli Türkçesi olarak anılmaktadır. 1980'li yıllarda azınlıklarla ilgili dil politikaları konusunda genel olarak komşularına göre daha iyi durumda olan Makedonya, sınırları dâhilindeki Türkçe ve Arnavutça yer isimlerinin yazılı basında kullanımına müdahale etmiş, örneğin Türkçe ve Arnavutçadaki "Manastır"a karşılık "Bitola" da ısrar etmiştir.⁵⁰ Eskiden

⁴⁵ Oktay, **a.g.e.**, s.142.

⁴⁶ Svetlana Antonoska, **Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Belediyelerin Etnik Dağılımı 31.03. 1991**, Devlet İstatistik Kurumu, Üsküp 1991.

⁴⁷ 1994 nüfus sayımı mevcut durum ve gelecekle ilgili referanslar için bkz. İbrahim Latifiç, 1991 Nüfus Sayımı", Belgrad, Devlet İstatistik Kurumu, Üsküp 1971.

⁴⁸ Mandacı ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.85.

⁴⁹ Murat Adalı, **Değişen Balkanlar**, Yeni Türkiye, Yıl 1994, Sayı 1, s.66.

⁵⁰ Yaşar Nabi Nayır, **Balkanlar ve Türklük**, İstanbul Varlık Yayınevi, İstanbul 1999, s.68.

gündelik hayattan devlet idaresine kadar her alanda her çeşit Slavca ifadenin kaynağı Türkçe iken, şimdi durum tam tersine dönmüştür. Makedonya Cumhuriyeti Anayasası gereğince Makedonya vatandaşlarının ana dilleriyle ilköğrenim (lise öğrenimi dâhil) görme hakları vardır. Anayasanın ilgili maddeleri gereğince Türklerin de diğer azınlıklar gibi kendi dillerinde ilköğretim ve lise eğitimi yapma hakları vardır. Bu anayasal haklara rağmen 1990'lı yıllarda Türkler açısından bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır; Makedonya'nın doğusunda Türkçe öğretim veren okulların çoğu kapatılmıştır. Ülkenin bu kısmında Türkçe öğretim birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadardır.

1997'de, Türk nüfusunun %20'nin altında olduğu gerekçesiyle, Gostivar'da, Türkçenin resmi dairelerde kullanılmasına son verilmiştir. Günümüzde Makedonya Türkleri, Türkçe olarak *Birlik*, *El-Hilâl*, *Zaman* gazetelerinin yanı sıra *Sevinç*, *Tomurcuk*, *Sesler*, *Vardar*, *Ekol* gibi dergileri de çıkarmaktadırlar. Türk nüfusun Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Ohri gibi bazı yerlerin dışında dağınık olması, ülke çapında Türkçe öğretimini zorlaştırmaktadır. Makedonya'da ilköğretim seviyesindeki 10 bin civarındaki Türk çocuğun sadece beş bini ana dilinde eğitim görebilmektedir. Makedonya devlet radyosunda her gün beş saat Türkçe yayın yapılmaktadır. Ayrıca Türkçe yayın yapan mahallî özel radyolar vardır.⁵¹

Gerek 1990'lı yılların belirsizliğinin, çok partili düzene geçiş ve siyasal örgütlenmenin devam ettiği dönemde gerekse bazı olumsuzlukların yaşandığı 2000'li yıllarda, Türklerin en azından kültürel, sanatsal ve sosyal alanda örgütlü bir şekilde etkinliklerini arttırmaya çalıştıkları görülmektedir. 2008 yılı itibarıyla Makedonya'da 5000'den fazla kayıtlı Sivil Toplum Kuruluşu (STK) olduğu belirtilmektedir.⁵² Bunların arasında 50'nin üzerinde de Türklerin kurduğu STK vardır. Makedonya'da Türklerin kurduğu STK'lar ağırlıklı olarak; 'kadın', 'çevre', 'eğitim ve kültür', 'sanat-folklor', 'Yardım' vb. alanlar da faaliyet göstermektedirler. Ancak izlenen yöntemler ve faaliyetler açısından profesyonelce hareket eden STK azdır.

Bosna, Kosova ve Makedonya'daki gelişmeler bölgedeki yabancı STK'ların faaliyetlerini arttırmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Makedonya'daki Türk STK'ları aralarında Türkiye'nin de bulunduğu diğer uluslararası STK'larla işbirliğine başladılar.⁵³ Özellikle Türkiye merkezli Anadolu Kalkınma Vakfı (AKV) Makedonya'daki kaydadeğer faaliyetleriyle belirtilmelidir. Ayrıca 2003 yılında kurulan Makedonya Türk Sivil Teşkilatları Birliği (MTÜSİTEB)'de bir çatı kuruluş olarak gösterdiği etkinliklerinden dolayı önemlidir.⁵⁴

⁵¹ Oktay, *a.g.e.*, s.148-149.

⁵² Senat Vraynko Bekiri, 'Sivil Toplum', *Haberci*, Sayı: 3, Vrapçište, Kasım 2004, s. 9.

⁵³ 1990–2006 arası dönemde kültürel, sanatsal, toplumsal alanlarda ve Türklerin bilinçlenmelerinde faaliyette bulunan Sivil Toplum Kuruluşlarından bazıları şunlardır; Üsküp'te 'Köprü', 'Ensar', Makedonya Türkçe Medya Geliştirme Derneği (MTMGD), MATİB (Makedonya Türk İşadamları Birliği) ve 'Türk Öğretmenler Derneği', Ohrid'de 'Karabey Mahalle Derneği', Çalık-lı'da 'Bahar', Konçe'de 'Karacaoğlan', Radoviş'te 'Yeni Hayat', Buçim'de 'Aşık Veysel', Usturumca'da 'Kardeşlik', Radoviş'te 'Zeyni Bey', Dedeli'de 'Ufuk', Resne'de 'Kardeşlik' ve 'Niyazi Bey Eğitim Kültür Sanat ve Spor Derneği (NEKSAD)' Struga'da 'Gönül', 'Hayat', Vrapçište'de 'Millenium', Gostivar'da 'Şevkat', 'Namik Efendi', 'MATÜKAT', 'ADEKSAM' vb.

⁵⁴ Necati Çayırılı, "Makedonya Türkleri", der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 2, *Çağdaş Balkanlar*, Vadi Yay., Ankara 2007, s.281-282.

Makedonya'da hükümet ile Arnavut güçler arasında 2001 yılında patlak veren kanlı olaylar ya da kısaca "2001 krizi" olarak adlandırılan kriz sonrası, uluslararası camianın ülkenin ve bölgenin konumunu dikkate alarak ve bu yönlerde girişimlerde bulunarak, Arnavut ve Makedonların uzlaşmacı bir tutum sergilemeleri neticesinde 13 Ağustos 2001'de ülkenin en büyük dört siyasî partisi arasında imzalanan ve Makedonya'daki çatışmalara son veren "Ohri Çerçeve Antlaşması"⁵⁵na vesile oldu.⁵⁶ Buna göre, Makedonlarla Arnavutların anayasal durumları yeniden tanımlanmış, dil, eğitim, devlet kurumlarında istihdam, merkezi ve yerel idareye katılım gibi konularda anayasal değişiklikler yapılmasına neden oldu. Hakça temsilin esas alınmasıyla, Makedonya'daki azınlıklar, kişisel ve kollektif haklara sahip olmalarına uygun zemin oluştu. Bu bağlamda siyasi, kültürel, eğitim vb. haklar ve kamu kuruluşlarında istihdam gibi konular, nüfus oranına göre belirlenmesi kararına bağlandı. Yeni tasarıya göre etnik azınlığın, nüfusun yüzde 20'sinden fazlasını oluşturduğu belediyelerin o etnik toplumun dilini Makedonca'nın yanında ikinci resmi dil ilan etmesini, yine azınlık nüfusunun baskın olduğu belediyelerde, okullar ve diğer kurumlar üzerindeki kontrolün azınlık temsilcilerinin eline geçmesini öngörmektedir. Türklerin hakça temsili ve nüfus oranına göre istihdam oranı %4'tür. Bu oran, milli sembollerin kullanımında, bayrak yasasında (%50), anadilin kullanımıyla ilgili yasada (%20) oranının altında olduğu için söz konusu haklardan mahrum kalmışlardır. Ne yazık ki söz konusu anlaşmada Arnavutlar çok önemli kazanımlar elde ederken, Türklerin durumuna özel yer verilmemiştir.

Ancak esas itibarıyla, temsil oranının dikkate alınması Türkler ve diğer azınlıklarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Çünkü bu %20'lik baraj Makedonya'nın etnik dengesini ve çok milletli yapısını bozan, iki etnik yapının ortaya çıkmasına neden olan bir unsurdur. Yapılan anayasa değişikliği neticesinde "Makedonya, Makedon milletinin Arnavut milletinin ve Makedonya'da yaşayan diğer milletlerin" ülkesidir, maddesi yürürlüğe girdi.

Makedonya'da 13 Mart 2005 tarihinde, ülkenin bağımsızlığa kavuşmasından bu yana üçüncü yerel seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde Makedonya'nın iktidar koalisyonu ortakları Sosyal Demokratlar (SDSM), Liberal Demokratlar (LDP) ve Demokratik Bütünleşme Birliği (DUI) arasında Uluslararası topluluğun da baskısıyla (14 Temmuz 2004'te varı-

⁵⁵ Makedonya'da hükümet ile Arnavut güçler arasında 2001 yılında patlak veren kanlı olayları AB ve ABD'nin müdahalesi sonucu sona erdiren "Ohri Barış Antlaşması", ülkedeki Arnavutların anayasal statülerinin yükseltilmesine ilişkin hükümler içermekteydi. Makedonya'nın Ohri anlaşması kapsamındaki son yükümlülüğünün de yerine getirmesi olarak kabul edilen bu yasa çerçevesinde 2001'den bu yana eğitim, dil ve istihdam alanlarında Arnavutların haklarını genişleten birçok düzenlemeler yapılmıştır. Ülkenin yerel yönetim yapılanmasında Arnavutlar lehine hükümler getiren Yerel Yönetim Yasası siyasi sistemde, yetkinin merkezden dağıtılması amacını taşımaktadır. Bkz. Ulf Brunnbauer, "The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments", Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC), University of Graz, **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)**, Austria, 2002, <http://www.ecmi.de/jemie/download/Focus1-2002Brunnbauer.pdf>

⁵⁶ Iso Rusi, "Macedonian Story: To the Conflict in 2001 and Beyond", **Proceedings of the International Conference on the Potential Crisis and Conflicts in the Western Balkans, December 14th 2004**, Nurşin Ateşoğlu Güney-Fuat Aksu (ed.), İstanbul, s.35.

lan anlaşma ve 11 Ağustos 2004'te parlamentoda kabul edilen yeni bölgesel örgütlenme yasası ile) yapılan ilk seçim olma özelliğini taşımıştır. Daha önce Makedonya 123 belediye'den oluşmakta iken yeni yasa uyarınca seçimlerde belediye sayısı 84 olarak belirlenmiştir. Belediye sayısının 78'e düşürülmesi öngörülmüştür. Bu uygulama, ülke nüfusunun %25'ini oluşturan Arnavutların bir çok yeni yerel idarede hakim konuma gelmelerini kolaylaştırmıştır. Seçimlerde en fazla dikkat çeken belediyeler Struga, Kicevo ve başkent Üsküp'tür. Çünkü bunlar sınırlarının değiştirilmesi en sorunlu üç belediyedir. Yasa uyarınca üç belediyenin de, yeni çizilen sınırlar nedeniyle nüfus bileşiminde değişiklikler gerçekleşmiştir. Başkent Üsküp'te etnik Arnavut azınlığın oranını yüzde 20'nin altında iken yeni yasayla Üsküp Büyükşehir Belediyesine Saray ve Kondova Belediyeleri eklenerek Arnavutların nüfusu yüzde 20'nin üzerine çıkartılmış ve Arnavut dili resmîleştirilmiştir.⁵⁷

Vrapçiste diğer bir belediyeye bağlandığında buradaki Türk nüfus %20'nin altına düşmektedir. Bu bakımdan yerel yönetim yasasının onaylanması sırasında iktidardaki TDP milletvekili de oylamaya katılmayarak yasayı protesto etmiştir. Onaylanan yasaya göre bugüne kadar resmi dil olarak Türkçe'nin kullanıldığı Vrapçiste ve Banitsa Belediyelerinin sınırları değiştirmektedir. Banitsa Belediyesi Gostivar Belediyesine bağlanmaktadır. Yıllardır Türkçe'nin resmi dil olarak kullanıldığı Vrapçiste Belediyesi Negotino Belediyesi eklenerek Türklerin toplam nüfusu yüzde 36 iken, yüzde 12,34'e düşürülmektedir. Getirilen yasaya göre Makedonca'nın yanı sıra Türkçe dili resmi olarak sayısının yüzde 20'yi aştığı Plasnitsa, Merkez Jupa, Mavrova ve Vraneštitsa'da kullanılacaktır.⁵⁸ 2005 genel seçimlerde Makedon partileri arasındaki anlaşmazlıktan yararlanan Türk partileri (Türk Demokratik Partisi ve Türk Hareket Partisi) birleşerek meclise üç milletvekili seçtirmeyi başarmışlardır. Son yerel seçimlerde ise Jupa ve Plasnitsa belediyelerinde belediye başkanlıklarını kazanabildiler.⁵⁹

Yerel idarelerin güçlendirilmesi ve bu suretle azınlık haklarının tanınması konusu Makedonya'nın Avrupa Birliği'ne alınması için yerine getirilmesi gereken şartlardandır. 22 Mart 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu yapan Makedonya'nın AB üyelik perspektifinin bir nevi yapılan seçimler ve sonuçlarının uygulamaya geçirilmesi AB yolunda önemli bir sınav niteliği kazanmaktadır. 11 Nisan 2008 tarihinde Makedonya Meclisi 1 Haziran 2008 tarihini erken seçim tarihi olarak belirlemişti. Türk Milli Birlik Hareketi lideri Erdoğan Saraç bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: *"Bu seçimler bir ölü ve çok sayıda yaralı ile bugüne kadar yapılan seçimler arasında en kötüsü ve bütün ihlallerin hakim olduğu bir seçim olarak bütün gözlemci heyetlerin ortak görüşleri doğrultusunda "demokrasinin bir ayıbı ve hükümetin de büyük zaafıdır."* Saraç, uluslararası camiada bu seçimlerin kabul edilir olmadığını, Makedonya'da bu konuda gerileme kaydedildiğini, AB yolunda da Makedonya'nın yeni bir problemle karşı karşıya kaldığına da işaret etmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Pınar Yürür, "Makedonya'nın Yeni Yerel Yönetim Yasası ve 2005 Yerel Seçimleri", 15 Mart 2005, <http://www.turksam.org/tr/a259.html>

⁵⁸ Makedonya Demokratik Türk Birliği, <http://www.tdp.org.mk/Secim/Secim.htm>

⁵⁹ <http://www.turkishmedia.org.mk/>

⁶⁰ "Erdoğan Saraçla röportaj", Sakarya Üniversitesi International Blue Black Sea Congress, 17 Ekim 2008.

Makedonya'da gerçekleşen erken seçimden galibiyetle çıkan VMRO-DPMNE'nin partisinin başında bulunan Başbakan Nikola Gruevski'nin, erken seçim kararı almasının teminde, daha önce yapılan kamuoyu araştırmaları etkili olmuştur.

Makedonya'da Türk toplumunun durumuna da bakacak olursak, Türkler daha önce tek parti ile seçimlere katıldıklarında üç milletvekili kazanmışlardı. Fakat yaşanan bölünme sonucu, oylar değişik partilere dağılınca Türkler son seçimlerde iktidar partisi VMRO-DPMNE ile koalisyon girerek "Makedonya Türk Demokratik Partisi"nden sadece 1 milletvekili çıkarabildi.⁶¹

Makedonya'da bugün 100.000'e yakın Türk yaşamaktadır.⁶² Ülkedeki mevcut politikalar sonucunda Türklerin baskı altında tehlikeli ve sancılı süreçte olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Özellikle Üsküp, Bitola, Gostivar, Devar'da yaşayan Türkler, az bir çoğunluk olan ve "Makedonya Makedondur" sloganı ile yola çıkan Makedonların baskısı altındadırlar. Bugün çok ciddi problemleri olan Makedonya'da yaşayan Türklerin özellikle eğitim ve millî mensubiyet belirleme konusunda baskı altında tutulmaları devam etmektedir.⁶³ Dedeli, Çalıklı, Gökçeli gibi bazı yerlere başta Türkçe eğitim olmak üzere birçok yönden hizmet gitmediğinden, dil, din, kültür açısından bölge Türkleri zayıf durumdadır. Buna ekonomik sorun da eklendiğinde, durum daha da vahim bir hal almaktadır. Son yıllarda kurulan Türk siyasî parti ve dernekleri seslerini duyurmaya başlamışlardır. Bugün Makedonya'da, Makedon ve Arnavut milliyetçiliği çatışmakta, Türkler özellikle eğitim ve millî mensubiyette çok ciddi problemlerle karşılaşmaktadırlar. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, benliklerini ve değerlerini korumaya, millî manevi unsurlara bağlı kalmaya devam etmektedirler.⁶⁴

KOSOVA TÜRKLERİ

Kosova'nın Kısa Tarihi

Günümüzün Kosova Türkleri, çok eski zamanlarda Balkanlara gelen ataları Hunların, Avarların, Oğuzların, Kumanların Peçeneklerin ve daha geç gelen Osmanlıların bir parçası olarak buralara yerleşmiş ve yurt edinmişlerdir. Kosova'yı yurt seçen Türkler, yüzyıllar boyunca diğer milletlerle beraber Prizren, Priştine, Vıçitırın, İpek, Novobırda gibi yerleşim yerlerinde yaşamış birçok kültür eserleri yaratmış ve hayatın akışına yön vermişlerdir. Bugünkü Kosova Türkleri de, tarihi süreçten gelen Oğuz ve Kıpçak Türk unsuru ağırlıklı bir Türk zümresidir. Osmanlı Devleti'nin yüzyılları aşan uzun egemenlik devriyle beraber Ko-

⁶¹ Caner Süleyman, "Makedonya Erken Genel Seçimlerinin Siyasal İletişim Bağlamında Değerlendirilmesi", <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/MakedonyaSecimlerininSiyasalIletisimBaglamindaDegerlendirilmesi.pdf>

⁶² **Vkupno Naselenie, Domakinstva i Stanovi, Spored Teritorijalnata Organizatsiya na Republika Makedoniya od 2005**, (Total Population according to the territorial Organization of the Republic of Macedonia, Skopje, May 2005, Republic of Macedonia State Statistical Office, http://www.stat.gov.mk/pdf/kniga_13.pdf

⁶³ <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=733>

⁶⁴ Necati Çayırılı, "Makedonya Türkleri", **Türkler**, C.20, Ankara 2002, s.444-454.

sova Türklerinin hem dilsel yapısı, hem etnik yapısı Oğuz Türkleri gelenekleri doğrultusunda şekillenmiştir.⁶⁵

1389 Kosova Meydan zaferiyle Kosova, Osmanlı hâkimiyetine girerek Üsküp sancağına bağlanmıştır. 1878 yılında 32 bin kilometre kareyi içine alarak vilayet haline dönüştürülmüştür. Balkan Savaşlarının sonucunda Kosova, Osmanlı toprağından ayrılarak, 30 Ağustos 1913 yılında Londra Anlaşmasıyla Sırbistan'a bırakılmıştır. Balkan Savaşlarından bu yana hep bağımsızlık hayalleriyle yirminci yüzyılın sonlarına gelinmiştir. Kosova, Sırbistan hâkimiyetine girdikten sonra, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı-Yugoslavya Krallığı, Arnavutluk Krallığı, İtalyan hâkimiyeti, Alman İşgali, Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, Sırbistan Cumhuriyeti, UNMİK (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu) idareleri altında bulunmuştur.

Siyasi konjonktürden dolayı Kosova'da Türk varlığı ilk yıllarda görülmemiş (1945-1951), ancak siyasi havanın değişmesiyle birlikte bölgede Türk varlığı 1951 yılında kabul edilmiştir.⁶⁶ 1953-1969 yıllarında Kosova'da Türk varlığı yasal hale gelmiş ve 1974 Anayasasıyla da Sırpça ve Arnavutça gibi Türkçeye de resmi dil statüsü verilmiştir. Özellikle savaş yıllarında ve Tito döneminde uygulanan baskılar sonucu Kosova halkı, artan milliyetçilik akımlarının da etkisiyle bağımsızlık ateşiyle kavrulmuştur. Karadağ ve Sırbistan birleşerek "Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti" kurulmuş, Voyvodina ve Kosova Özerk Bölgeleri bu Federasyon içinde kalmıştır. Buna göre 29.000 kilometrekarelik bir alanı Arnavutluğun dışında kalan Kosova'nın, 32.000 kilometrekarelik alanı Sırbistan, Karadağ ve Makedonya tarafından paylaşılmış ve Sırbistan'a bağlı "Özerk bölge" statüsüyle 10.800 kilometrelik bir alanla Kosova Özerk Bölgesi statüsüyle 1999 yılına kadar varlığını korumuştur.

Mart 1999 tarihinde Slobodan Milošević başkanlığındaki Sırbistan Hükümeti Kosova'daki "Özerklik" statüsünü kaldırmıştır. 24 Mart 1999 tarihinde 78 gün süren NATO müdahalesiyle Kosova, UNMİK (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi)'in idaresine geçmiş ve NATO dâhilinde 88 yıl sonra Türk askeri bu bölgeye tekrar ayak basmıştır.⁶⁷ NATO ve UNMİK gelince de 10.06.1999 tarihinde Birleşmiş Milletler 1204 sayılı kararını açıklamıştır.⁶⁸ Bu kararla Kosova'da 1974 Anayasası'nın geçerli olduğu duyurulmuştur.

1974 Anayasası'na göre Kosova'da Türkçe de Arnavutça ve Sırpça gibi resmi dil statüsünde idi. 25.07.1999 tarihinde UNMIK başkanı Bernard Kuchner 1 sayılı kararını ilan etti. Bu kararla Türkçe resmi dil hakkını kaybetti. Barış havarisi UNMİK, "demokrasiyi getirece-

⁶⁵ İskender Muzbeg, **Hukukî Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri**, Asam Yayınevi, Ankara 2003, s.101.

⁶⁶ Bahtiyar Sipahioğlu, "Kosova'da Seçim ve Sonuçları", **Balkanların Son Kalesi Mamuşa**, Bursa 2007, s.223.

⁶⁷ Mustafa Türkeş, "Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Ankara, Cilt 14, Sayı 1, 2008, s. 278; Ersin Embel, "**Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004, s. 143; Numan Baş, **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkisi**, Süleyman Demirel Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Isparta 2009, s.29.

⁶⁸ İskender Muzbeg-"1974 Kosova SÖB Anayasası"-**Derya** Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Sayı:1-2-3-4-5, Mamuşa-Kosova, 2002

ğim” diyerek Kasım 2001 de seçim yaptı. Kosova Parlamentosu tarafından Bayram Recepi'nin başkanlığında Kosova Hükümeti kuruldu. Ancak kurulan hükümetin aldığı kararları uygulama yetkisi bile yoktu. UNMIK'in başındaki idareci Demokles'in kılıcı gibi kendine uygun olmayan kararları veto etti. 23 Ekim 2004'te ikinci seçim, 17 Kasım 2007'de de üçüncü seçim yapıldı. Bu seçimlerde hiçbir parti salt çoğunluğu sağlayamadı. Ancak seçmen birinci seçime ilgi gösterirken, ikinci ve üçüncü seçimlerde katılım beklenenin çok altında kaldı. 1 milyon 300 bin seçmenden 663 bin 552 seçmen seçime katıldı. Katılım oranı yüzde 51,11 oldu. Katılımın az olmasına neden, halkın seçimden bir şey beklememesiydi.

Birinci seçimde Kosova Demokratik Türk Partisi 7879 oy alabildi. Bu oylarla Mahir Yağcılar, Gani Sadık ve Nafiye Gaş Türk milletvekili olarak Kosova Parlamentosuna girmeyi başardı. İkinci seçimde 8353 oyla Kosova Parlamentosuna Mahir Yağcılar, Nurhan Malta ve Rıfat Krasniç seçildi. Üçüncü seçimde ise 4999 oy ile Mahir Yağcılar, Enis Kervan ve Müferra Şinik milletvekili seçildiler.⁶⁹

17 Şubat 2008 tarihinde ise nihayet Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece yıllardır beklediği bağımsızlığına kavuşmuştur.

Kosova halkı Yugoslavya'nın dağılması sırasında bağımsızlığını kazanabilmek için sürekli mücadele etmiş, bunun için de Batı'ya çok güvenmiş, Batı ve NATO bağımsızlığı verecek diye türküler yakılmış, şarkılar söylenmiş, ABD bayrakları cadde ve sokakların her yanını, evlerin her köşelerini süslemiştir.⁷⁰

Osmanlı Sonrasında Kosova Türkleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan çekilmesiyle birlikte Hristiyan devletleri içinde kalan Müslüman azınlığı çok zor durumda kalmıştır. Müslümanlara hep şüpheli bir gözle bakılmış, kendilerine yabancı muamelesi yapılmıştır. Kosova'nın Sırbistan sınırlarına dâhil edilmesi ile Müslümanlar ikinci sınıf vatandaş muamelesine tabi tutulmaya başlamışlardır. Ayrıca 1912'de Sırların Kosova'ya geri gelmesinden sonra birçok Türk ve Arnavut katledilmiştir. Helsinki İnsan Hakları Komitesi'nin Sırbistan'daki temsilciliğinin bir raporunda yer alan verilere göre, sadece 1912-1914 yılları arasında 302.907 Türk Kosova'yı terk etmiştir. Balkan savaşları sonucu elden çıkan bölgedeki Türkler, Krallık ve Komünist Yugoslavya döneminde üç büyük göç ve katliama uğramışlardır. 1930 yıllarında toprağı kamulaştırma reformu altında Türklerin ellerinden arazileri zorla alınarak Sırlara verilmiş ve göçe itilmişlerdir. 1918-1941 yılları arasında 276.489 Türkün Kosova'dan göç ettiği belirtilmektedir.⁷¹ Ancak, diğer kaynaklar da dikkate alındığı zaman bu rakamlara Makedonya Türklerinin göçünün de dâhil olduğu söylenebilir. Bir genelleme yapmak gerekirse, 1960'ların başına kadar Kosova konusunda Belgrad'ın bilinçli olarak göç ettirme politikası izlediği sonucu çıkarılabilir.

⁶⁹ Sipahioğlu “Kosova’da Seçim ve Sonuçları”, **Balkanların Son Kalesi Mamuşa**, s.295

⁷⁰ B. Sipahioğlu, **a.g.m.**, s.5

⁷¹ Erhan Türbedar, **Balkan Türkleri**: Balkan Araştırmaları Dizisi, Asam Yayınevi, Ankara 2003, s.74.

Tito Yugoslavya'sının kurulmasının ardından 1951 yılında Kosovalı Türklerin varlığının tanınmış olması, kuşkusuz Kosovalı Türkler açısından en önemli olgulardan biridir. Ancak Türklerin 1951 'de tanınmış olması baskılara ve göçlere son vermemiştir. Özellikle 1953-1966 dönemi Türklerin yoğun göç dönemi olmuştur. Yugoslavya istatistiklerine göre bu dönemde 80 bin, Türkiye'deki bazı kaynaklara göre ise 150 bin kişi Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmiştir.⁷² Bu rakama, komünist rejimin baskılarından kaçabilmek için kendini Türk olarak yazdıran birçok Arnavut ve Boşnak da dâhildir.⁷³

1968-1990 yılları arasında Türkler, Arnavutların asimile politikası uygulamalarına maruz kalmışlardır.⁷⁴ Görüldüğü üzere Türklerin sayısını azaltan sadece göçler olmamış, Türklerin çoğu asimilasyona uğramaktan kurtulamamıştır. Eğitim politikalarının buna büyük katkısı olmuştur. 1912'de Osmanlı'nın çekilmesiyle Türkçe eğitim kurumları kapatılmış yalnızca hafız yetiştiren birkaç medrese kalmıştır.⁷⁵ 1943 yılının ardından bütün medreselerin eğitim dili Arnavutça olmuştur. Böylece Kosova'daki Türkçe eğitim büsbütün ortadan kalkmıştır. Bu durum 1951'e kadar devam etmiştir. 1912-1945 yılları arasında Türk halkı sadece Sırp-Hırvat dilinde eğitimini sürdürebilmiştir. 1945-1951 arası yıllarda ise Türkler genellikle Arnavut dili üzerinde eğitim görmüşlerdir.⁷⁶ Türklerin sonraki yıllarda da kimliklerini korumak konusunda sıkıntılar yaşadıkları ortadadır. 22 Ocak 1986'da Makedonya'daki Üsküp Radyosunun Türkçe programının "Yankı" adlı yayımında yayımlanan bir konuşmada Türk halkına bazı Arnavutlar tarafından yıllar boyunca baskı yapıldığı, bunun sonucu olarak kimi kentlerde Türk öğrenci sayısının azaldığı bazı Türklerin bu baskı sonucunda soyadlarını bile değiştirme durumu ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir.⁷⁷ 1980'lerde yükselen Arnavut milliyetçiliğinin bir sonucu olarak, eski *komünist* rejim, özellikle Makedonya'daki Türklerin Arnavutlaşmaları doğrultusunda yoğun bir baskı ile karşı karşıya kalmaları yüzünden endişe etmiştir. Arnavutça konuşan Türkler her zaman "iyi vatandaş" muamelesi görmüşlerdir. Bu, kendi ana dilini kullanmak için direnen diğer Türkler için adeta bir şekilde baskı unsuru oluşturmıştır. 1990'lı yıllarda Doğu ülkelerinde esen demokrasi rüzgârları Yugoslavya'yı da etkisi altına almış ve tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmiştir. Kosova Türkleri de bundan yararlanmıştır. Tek partili sistemde milli azınlıkların hakları garanti altına alınmıştı. Çok partili sisteme geçilince, Türk toplumu kendi varlığını koruyabilmek için bir siyasi örgütte toplanma ihtiyacını duymuştur. 19 Temmuz 1990'da Prizren'de Türk Demokratik Birliği Partisi kurulmuş ve partinin kurulmasıyla bunalımlı günler geçiren Türkler rahatlamış-

⁷² Hugh Poulton, "Changing Notions of National Identity Among Muslims", in **Muslim Identity and the Balkan States**, ed. Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (C. Hurst & Co, 1997) Minority Rights Publications, Londra, 1994, s.97.

⁷³ İrfan Ünver Nasrattinoğlu, **Yugoslavya Türkleri ve Sorunları**, Erciyes Üniversitesi Yayınevi, Kayseri 1992, s.22.

⁷⁴ http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa

⁷⁵ Salih Lika, **Yugoslavya'daki Türkçe Eğitim Hayatı**, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara 1991, s.217.

⁷⁶ Lika, **a.g.e.**, s.217.

⁷⁷ Engüllü, **a.g.e.**, s.7.

tır. Ayrıca Türk okullarının kapatılması ve Türklerin maruz kalabilecekleri ayrımcılık büyük ölçüde giderilmiştir.

Tüzükten Anayasal Çerçeveye Kadar Kosova Türkleri ve Türkçe'nin Durumu

1948 Tüzüğü

Kosovalı Türkler için bir "karanlık dönemi" oluşturan 1912-1951 yıllarının sonlarına doğru 1948 yılında Kosova'nın o zamanlarda en yüksek hukuki düzenlemesini teşkil eden bir tüzük yürürlüğe girmiştir. Kosova'nın bu ilk yasal düzenlemesinin tam adı Sırbistan Halk Cumhuriyeti'nde Kosova-Metohiya Özerk Eyaleti'nin Tüzüğüdür. Bu tüzükte hak eşitliği konusuna "eyalet-uluslarının hak eşitliği" şeklinde genel bir ifade ile değinilmektedir (Madde 8). 25.maddede herkesin kendi ulusunun dilinde konuşma hakkının olduğu vurgulanmıştır. 1948 Kosova Tüzüğü onaylanıp yürürlüğe girdiğinde, Kosova'da Türkçe, diğer dillerle eşit bir dil değildi, Türk toplumunun varlığı da hukuken tanınmıyordu. Bundan kısa bir süre sonra, 20 Mart 1951 'de Kosovalı Türklerin ulusal kimliği hukuken tanınmıştır.

1953 Tüzüğü

Kosova'nın bu ikinci tüzüğü aynı adını taşımaktadır. Bu tüzükte 1951 yılında Kosovalı Türklere ulusal kimlikleri konusunda hakları iade edilmişse de, maalesef Türkçeye yer verilmemiştir.⁷⁸

1963 Tüzüğü

Kosova'da 1963 yılında yürürlüğe giren yeni tüzüğün adı yine aynıdır. Artık bu tüzükte Türk varlığından somut bir biçimde söz edilmeye başlanmıştır.⁷⁹ Söz konusu tüzüğün 39. maddesinde:⁸⁰ "Bölgede yaşayan Arnavutlar ve Türkler genelde hak eşitliğine sahiptir ve onların da Anayasa ve yasalarla diğer yurttaşlara tanınan hakları vardır. Onların kendi dillerini özgürce kullanma, kendi kültürlerini ifade etme, geliştirme ve bunlarla ilgili kurumları kurma hakları vardır" denmektedir.⁸¹ Burada bir yanda "Arnavutlar ve Türkler", öbür yanda ise "diğer yurttaşlar" ayrımının yapıldığını gözden kaçırmamak gerekir. Böylece Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesi'nin bu tüzüğünde Türk dili de öteki diller arasında yer almış, artık Türk topluluğu mensuplarının da kendi ana dilini kullanma olanağı somut bir biçimde belirtilmiştir.

⁷⁸ Cemil Tunalıgil, "Yugoslavya'da (Kosova'da) Türk Dilinde Öğretim-Eğitim ve Sorunları (1951-1997)", **Beşinci Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, 11-13 Nisan 1997**, İstanbul, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, Ankara 1998, s.215; Muzbeg, **a.g.e.**, s.108-109.

⁷⁹ Osman Karatay, **Kosova Kanlı Ova**, İz Yay., İstanbul 1998, s.92.

⁸⁰ Luan Omari, 'The Constitutional Changes and The Autonomy of Kosova', **The Truth on Kosova**, Encyclopedia Publishing House, Tirana, 1993, s.288.

⁸¹ Muzbeg, **a.g.e.**, s.110.

Anayasaya Doğru: 1969 Anayasası

1969 yılında Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nin (*KSÖB*) Anayasası'nı onaylanmıştır. Bu Anayasa özerkliğin ulusal yanı ve rolünü yeniden ortaya koymuştur. "Temel ilkeler" bölümü ile "Kendi geçmişlerinde birbirine bağlı olan ve özgürlük ile sosyal kalkınma eğilimleri aynı olan Kosova Arnavutları, Sırları, Türkleri ve Karadağlıları özerk bölgede hak eşitliğine kavuşmuşlardır." (Temel ilkeler, 1); "KSÖB, Kosova'daki bütün etnik grupların sürekli olarak ekonomik, politik, sosyal ve kültürel gelişmeleri için koşullar yaratır" (Temel ilkeler, IV) şeklindeki ifadeler yer verilmektedir. Kosova ile ilgili bu yasal düzenlemede yer alan diğer maddelerin başlıcaları şunlardır: "KSÖB... Arnavut, Sırp, Türk, Karadağ ve Kosova'nın eşit haklara sahip diğer ulusların birliğine dayanır" (madde 1, fıkra 1). *KSÖB*'de Arnavutlar, Sırlar, Türkler, Karadağlılar ve diğer milliyetlere mensup olanlar her bakımdan eşit haklara sahiptir ve özdeş hak ve görevleri vardır (madde 9, fıkra I). 1963 Tüzüğü'ne oranla, 1969 Anayasa Kanunu'nda dillerin eşitliği daha somut bir biçimde belirtilmiş, dillerin devlet organlarında, kamu kuruluşlarında, okullarda, mahkemelerde ve diğer kuruluşlarda eşit olarak kullanılması düzenlenmiştir.

Dil ve Yazılarının Eşitliğinin Gerçekleştirilmesi ile ilgili 1970 Yasası

Anayasa Kosova Meclisine yasa çıkarma yetkisini de vermiştir. Bunun sonucunda, Kosova'da çıkarılan yasalar arasında, dillerin eşitliğini somut bir biçimde düzenleyen Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde Dil ve Yazıların Eşitliğinin Gerçekleştirilmesine Dair Yasa 1970 yılında kabul edilmiştir. Bu yasanın 1. maddesinde "*KSÖB* de Arnavut dili, Sırp-Hırvat dili ile Türk dilinin ve bu dillerin yazılarının eşitliği sağlanır", denmektedir.⁸²

1974 Anayasası

1974 Kosova Sosyalist Özerk Bölge Anayasası bir bakıma Kosova gerçeklerinin en ber-
rak aynasıdır. 1974 Anayasası ulusal boyut ve ulusal hak eşitliği ilkesini Anayasal ilke düzeyine çıkarmayı başarmıştır. Bir bakıma Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için bulunmuş en iyi düzenleme idi.⁸³ 1974 Kosova Anayasasıyla Kosova'da Türklerin ve Türk dilinin de hak eşitliği düzenlenmiştir. 221. maddede Kosova'da Arnavut, Sırp-Hırvat ve Türk diline ve bunların yazılarına hak eşitliğinin sağlandığı belirtilmektedir.

Dil ve Yazıların Hak Eşitliğine Dair 1977 Yasası

Bu yasaya göre ilkokulların, ortaokulların, yüksek okulların, fakültelerin ve diğer eğitim-öğretim kuruluşlarının ve bunların yönetim organlarının, kendi çalışmalarında ve yazışmalarında Arnavut ve Sırp-Hırvat dilini bünyesinde Türk dilinde eğitimi de gerçekleştirmekte olan eğitim kurumlarının ise Türk dilini de hak eşitliği içerisinde kullanma yükümlülüğü vardır (madde 29). Bu kurumların eğitim ile ilgili araç ve gereçleri, öğrencinin ana di-

⁸² Muzbeg, *a.g.e.*, s.111-112.

⁸³ Şule Kut, "Kosova, Milliyetçiliğin Kör Düğümü", *Foreign Policy*, Sayı 3, İstanbul 1998, s.55-64.

linde temin etmek mecburiyetinde oldukları da belirtilmiştir (madde 30). 33. maddede ise yetkili organ ve örgütlerin görevinin Arnavut, Sırp-Hırvat ve Türk dilinde ders kitaplarını ve diğer literatürü sağlamak olduğu vurgulanmaktadır.⁸⁴ Bu yasa şimdiye kadar diller konusunda Kosova'da çıkarılan düzenleme kurallarının en gerçeği olarak görülmüştür. Kolektif hak ve bireysel hak cümbüşüyle süslü olması bir yana, bu hukuki düzenleme pratikte de ürün vermiştir.

Dil ve Yazıların Resmi Kullanışına Dair 1991 Yılı Yasası

1989 yılında Kosova'nın özerkliğinin kaldırılmasıyla dil eşitliği ilkesi de büyük bir darbe yemiştir. Artık yasa çıkarma yetkisi Kosova Meclisinin değil, Sırbistan Meclisinin olmuştur. Bunun bir sonucu olarak 1991 yılında Dil ve Yazıların Resmi Kullanışına Dair Yasa Sırbistan Meclisi tarafından çıkarılmıştır. Bu yasada dillerden sadece Sırp dili *somut* olarak belirtilmiş, diğer diller "halkların dilleri" kavramı içine alınmış, Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde Dil ve Yazıların Hak Eşitliğine Dair Yasa yürürlükten çıkarılmıştır.⁸⁵ Artık Arnavutça, Sırp-Hırvatça ve Türkçe terimleri yerine "Sırp dili ve halkların dilleri" terimlerinden söz edilmeye başlanmış, böylece dillerin eşitliği bozulmuştur.

Yugoslavya'nın Dağılmasının Ardından Kosova Türkleri

Yugoslavya Krallığı içinde Kosovalı Türkler ulusal haklardan yoksundu. Tito Yugoslavya'sının anayasal sistemi ise bütün milletlere eşitliği garanti ediyordu. Yugoslavya komünistleri, sosyalizmin gelişmesiyle ve farklı milletler arasında eşitsizliklerin giderilmesiyle, milliyetçiliğin etkisiz hale getirilebileceğine inanmıştı.⁸⁶ Komünist sistemde etnik çatışmaları engelleyen unsurlar tek partinin bulunması, dominant milletler etrafında bir federal yapının kurulmuş olması ve ekonominin merkezileştirilmiş olmasıydı. Ancak, 1990'ların başında, Tito Yugoslavya'sında sayıca baskın olan bütün milletlerin ortak özelliği, kendi milli devletlerine sahip olma ile ilgili hayallerin ortadan kaldırılamadığının anlaşılmasıdır. Komünizmin çökmesinin ardından çatışmalar engellenememiştir.⁸⁷ Yugoslavya'nın eski devlet başkanı Slobodan Milošević Kosova'yı tamamen Sırbistan'ın kontrolüne almak amacıyla, Sırbistan Devlet Başkanı olarak seçildiği 1989'da Kosova'nın özerklik statüsünü iptal edince Kosovalı Arnavutlar genel bir greve gitmiş, bunun sonucunda da yaklaşık 150 bin Arnavut işsiz kalmıştır

Türkler Sırp yönetimine karşı hiçbir zaman topluca başkaldırmamışlardır. Bunda etken olan faktör Sırp nüfusa oranla sayıca az olmalarıydı. Bu açıdan bakıldığında, Kosovalı Türklerin Osmanlı'nın çekilmesinden bu yana, sayıları gün geçtikçe eridiği için genelde

⁸⁴ Muzbeg, **a.g.e.**, s.113,115.

⁸⁵ Muzbeg, **a.g.e.**, s.116.

⁸⁶ Walter A. Kemp, **Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union: A Basic Contradiction**, Macmillan Press LTD, St. Martin's Press, INC, London-New York 1999, s.183.

⁸⁷ Hüseyin Emiroğlu, "Soğuk Savaş Sonrasında Kosova Sorunu ve BM", **Avrasya Etüdleri**, 2006, Sayı: 29-30, s.67.

bütün yönetimleri tanımak durumunda oldukları söylenebilir. Milošević rejimine karşı Kosovalı Türklerden ciddi tepkiler gelmişse de, bu tepkiler fazla etkili olamamıştır. 1989 yılının sonuna doğru milliyetçilik dalgası bütün Yugoslavya'yı kuşatmıştır. Kosovalı Türkler de bundan etkilenmiştir. Onların, "Kosova'da Türk varlığının bazı aşırı milliyetçi Arnavutlar tarafından inkâr edildiğini, kendilerine "Türkleşmiş Arnavutlar" gözüyle bakıldığını" görmeleri kendi milli çıkarları doğrultusunda mücadele etmelerine sebep olmuştur.⁸⁸

1990'lı yılların başında Kosovalı Türkler iki seçenek ile karşı karşıya kalmışlardır. Ya baş kaldırmayacaklardı, ya da Kosova'da hiç Türk kalmayacaktı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından gelen mesajlar, Kosovalı Türklerin baş kaldırmamaları ve söz konusu genel grevi desteklememeleri yani işlerini ve okullarını terk etmemeleri doğrultusunda idi. Türkler yönetime karşı genel bir başkaldırıda bulunmamışlar, bunun sonucunda da Arnavutlar, Türkleri Sırplar ile işbirliği yapmakla suçlamaya başlamışlardır.⁸⁹ Yaşanan bütün bu süreç içerisinde Kosovalı Türkleri güçsüz kılan önemli unsurlardan biri, Yugoslavya'nın çok partili sisteme geçmesinin ardından Kosovalı Türkleri temsilen kurulan "Türk Demokratik Birliği" (TDB) adlı partinin içinde yaşanan sen-ben kavgasıdır. Bu yüzden siyasi anlamda pek aktif olunamamış ve daha çok bir dernek olarak faaliyet göstermişlerdir. Bazı şahısların, küçük ve önemsiz sorunlar yüzünden birbirlerini eleştirmeleri ve aralarının bozulması sonucunda gerek Türkler arasında gerekse partileri TDB içinde bölünmeler olmuştur. 1994'te, bazı kişilerin TDB 'yi kendi başına yönetmeye kalkmaları yüzünden, TDB'nin merkezinde de bölünmeler yaşanmıştır. TDP içinde bir grup, Kosova'nın Prizren kentindekileri, diğer bir grup ise Priştine veya Mitrovica kentindekileri desteklemeye başlamıştır. Bu kadarla kalmayıp daha sonra TDB'nin Prizren şubesi de ikiye bölünmüştür. Bunun üzerine ard arda birçok dernek kurulmuş, aralarında rekabet edercesine faaliyetlere başlamışlardır.⁹⁰ Türklerin birlik içinde olmaması yüzünden, sayısal yoğunluğa sahip olan diğer milletler değişik oyunlara başvurarak Türklerden yararlanmaya çalışmışlardır.

Kosovalı Türkleri temsil eden siyasi partilerden bir diğeri de, 1990'ların başlarında TDB'nin ardından kurulan Türk Halk Partisi (THP)'dir. Bu parti her ne kadar Türkleri temsil ettiğini iddia etse de hiçbir zaman Kosovalı Türklerin desteğini alamamıştır.

Türk Halk Partisi Kasım 2001'de düzenlenen parlamento seçimlerine adaylığını koyabilmek için gerekli olan 1.000 imzayı bile toplayamamış ve seçimlere katılamamıştır. Milošević yönetimi boyunca neredeyse sadece Arnavutların çıkarlarına hizmet eden THP, TDB'yi Milošević rejimi ile işbirliği yapmakla asılsız bir şekilde sürekli suçlamış ve bu şekilde puan kazanmaya çalışmıştır. Bu kadarla kalmayıp, THP 1999'daki NATO harekâtından sonra Türkiye hükümetini dolaylı bir şekilde Kosova'nın statüsü konusunda Sırp taraftarı olarak tanıtmaya çalışmış ve Türkiye'yi TDB aracılığıyla bölgede etkili olup kendi çıkarları peşinde koşmakla suçlamıştır.⁹¹

⁸⁸ Türbedar, **a.g.e.**, s.80-81.

⁸⁹ <http://www.foreignpolicy.org.tr/turlmakale/makale.htm>

⁹⁰ Raif Vırma, "1997'den Vedalaşırken", **Tan** Gazetesi, Yıl 1997, Sayı 1472, s.4.

⁹¹ Türbedar, **a.g.e.**, s.84.

NATO Müdahalesinin Ardından Kosova'da Başlayan Yeni Dönemde Türkler

Kosovalı Türkler 1997 yılını siyasî anlamda önemli ölçüde parçalanmış bir şekilde geçirmişlerdir. 1998'e gelindiğinde artık Sırp Silahlı Kuvvetlerinin yoğun bir şekilde Arnavut köylerini yaktıkları haberleri duyulmaya başlamıştır. Batının tüm uyarılarına rağmen anlaşılmaya yanaşmayan Sırp, 24 Mart 1999'da NATO'nun Yugoslavya'ya hava harekâtı başlatmasına sebep olmuş ve harekât 78 gün sürmüştür.⁹² NATO Müdahalesi sırasında birçok Türkün de Sırp Silahlı Kuvvetlerinin tacizine uğradığı ve Kosova'dan kovulduğu rapor edilmiştir.

Kosova'da Sırp güçlerinin çekilmesiyle sorunlar çözümlenemedi: Otorite boşluğu yüzünden şehirler kendini Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) mensubu olarak tanıtan çete ve şahıslarla dolmaya başlamıştı. Arnavutluk'tan Kosova'ya sızan gruplar da Kosova'da büyük istikrarsızlığa sebep olmaktaydı. Eskiden beri Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gidip soygunculuk yapan bazı Arnavut vatandaşları Kosova'ya giderek buradaki kentleri yağmalamaya başlamıştı.⁹³

İşte böyle bir ortamda Kosovalı Türkler de bazı olumsuzluklardan kurtulamadı. Halk içerisinde bazı aşırı milliyetçi Arnavutlar, Türk dilinin kullanılmasını yasaklamaya çalıştı. Bunun dışında işten sebepsiz uzaklaştırma hadiseleri de yaşandı. Bu konu ile ilgili Başbakan Ecevit yapmış olduğu bir açıklamada, NATO harekâtından sonra Kosova Türkleri üzerinde baskıların arttığını, Kosova Türklerinin bunu günlük yaşamlarında yoğun biçimde hissettiklerini vurgulamıştır.⁹⁴ Ancak, NATO harekâtının bitiminden birkaç ay sonra, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ve ardından da dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Kosova ziyaretleri, Kosova'daki Türklerin daha rahat nefes almalarını sağlamıştır. Kuşkusuz Türk askerlerinin KFOR (Kosova Barış Gücü) bünyesinde Kosova'da göreve başlamış olmaları, buna büyük bir katkı yapmıştır. Bugün Türk dili Kosova çapında rahatlıkla konuşulmaktadır.

Kosova'da Savaşı müteakip TDB'nin bölünmüşlüğüne son vermek amacıyla, bünyesinde bütün TDB şubelerini ve on Türk derneğini toplayan "Kosova Türk Temsil Kurulu" oluşturulmuştur.⁹⁵ Kosovalı Türklerin Kosova Savaşı ardından karşı karşıya kaldıkları en büyük sorun Türk dili ile ilgili olmuştur, insanlar bir dili, ortak bir kader duygusunu paylaşan nüfusun tamamına verilen bir değeri simgeleyen bir kültür ögesi olarak gördükleri için, dillerini savunurlar, onu geliştirmeye çalışırlar.⁹⁶ 1974 tarihli Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anaya-

⁹² **Kosovo/Kosova: As Seen, As Told**, An Analysis of the Human Rights Findings of OSCE Kosovo Verification Mission, October 1998 to June 1999, Poland 1999. http://www.osce.org/publications/odihr/1999/11/17755_506_en.pdf

⁹³ Enver Hasani, "Final Status of Kosovo: Still an Open Issue", **Proceedings of the International Conference on the Potential Crisis and Conflicts in the Western Balkans, December 14th 2004**, Nurşin Ateşoğlu Güney-Fuat Aksu (ed.), İstanbul, s.23-24.

⁹⁴ mfa.gov.tr/turkce/grupc

⁹⁵ Türbedar, **a.g.e.**, s.88.

⁹⁶ Steve Fenton, **Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür**, (çev.) Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara 2001, s.247.

sası, Türk diline anayasal düzeyde diğer dillerle hak eşitliği tanımıştır. Aynı Anayasanın 1. ve birçok diğer maddesinde Türklerin Kosova'nın kurucu unsuru oldukları somut bir şekilde belirtilmiştir. Anayasanın 221. maddesinde Kosova'da Arnavutça, Sırp-Hırvatça ile Türkçenin ve bunların yazılarının hak eşitliğinin sağlanacağı belirtilmektedir.⁹⁷ 217. maddenin 1. fıkrasında: "Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde Arnavut ve Sırp-Hırvat dilleri ve yazıları eşit olarak kullanılır", aynı maddenin 2. fıkrasında ise "Türklerin yaşadığı yerlerde Türk dili ve yazısı da eşit olarak kullanılır", şeklindeki ifadeler yer verilmiştir.⁹⁸ Kosova Savaşının ardından 1974 Anayasası dikkate alınarak Kosova'nın resmî dili Arnavutça ve Sırpça, bunun yanı sıra İngilizce de olduğu ilan edilerek, Türk dilinin 1974 anayasasındaki statüsü ihlâl edilmiştir. Bütün işlerde 1974 Anayasası esas alınmıyorsa, o zaman Türkçenin resmî dil statüsü geri verilmeliydi. Bu sebeple dönemin Birleşmiş Milletler Kosova Yüksek Temsilcisi Bernard Kouchner ile Kosova Türk temsilcileri arasında yoğun bir görüşme ve çekişme süreci yaşanmaya başlamıştır.

Türkçe dili ile ilgili yaşanan haksızlığı protesto etmek amacıyla Kosovalı Türkler 28 Ekim 2000'de düzenlenen seçimlere katılmama ve bununla ilgili seçmen kayıtları yaptırmama kararı almışlardır. "UNMIK", Türk toplumunun yaşadığı belediyelerde, Türk dilinin ve yazısının Arnavut ve Sırp diliyle eşit olarak kullanılması hakkını tanımaktadır. Herhangi bir Türk toplumu üyesi yargı organlarına başvurmuşsa, şahsın kendi Türk dilini kullanma hakkı vardır. Türk toplumu Türkçe eğitim görecektir tüm çıkartılan yasalar Türkçeye tercüme edilecektir.⁹⁹

Kouchner, Kosovalı Türklere verilen bu garantileri açıklamış olmasına rağmen, Türk dilinin kullanılması ile ilgili sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Buna örnek olarak, Kosova maliye idaresinden (Central Fiscal Authority) gelen 1 Şubat 2001 tarihli vergi borcu bildirisinde aşırı bir rakamın yer alması yüzünden şikâyetle bulunan Prizren kentindeki "Ve Sanat 94" lokantasının sahibinin Türkçe dilde hazırlamış olduğu şikâyet dilekçesinin işleme tabi tutulmamasıdır.¹⁰⁰ Bununla birlikte Türklere karşı birtakım ayrımcılıklar da söz konusudur. Örneğin, 17 Kasım 2001'deki parlamento seçimlerine kadar, Türk çıkarlarını marjinal bir şekilde savunan Türk Halk Partisi ile ilgili haberlere Arnavut gazetelerinde yer verilirken, asıl Türklerin temsilcisi olan Kosova Demokratik Türk Partisi ile ilgili haberlere neredeyse hiç rastlanmamıştır. Ancak, 17 Kasım 2001 seçimleri sonucunda Türkler parlamentoda üç milletvekiline sahip olunca KDTP ön plana çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁰¹ Günümüzde KDTP'nin bütün önde gelen Arnavut siyasal partileri ile normal ilişkiler içerisinde olduğu söylenebilir.¹⁰²

⁹⁷ Pınar Yürür, **Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1999, s. 3.

⁹⁸ Türbedar, **a.g.e.**, s.89.

⁹⁹ Türbedar, **a.g.e.**, s.90-91.

¹⁰⁰ Muzbeg, **a.g.e.**, s.118.

¹⁰¹ Legislative elections in Kosovo', <http://www.nato.int/docu/update/2001/1112/e1117a.htm>, 27.04.2009.

¹⁰² Türbedar, **a.g.e.**, s.92.

Kosova'da ikamet eden resmî istatistiklere göre 12 bin, gerçekte 20-25 bin Türk, oradaki Türk kültürünü yaşatmayı başarmaktadır. Özellikle Priştine ve Dragas'ta çoğunluk olan Türkler bugün kültür dernekleri ve siyasi partileri ile Türk varlığını Sırp ve Arnavutlara karşı yaşatma savaşına devam etmektedirler. Üç kültür derneği (Doğruyol, Gerçek, Aşıkfenki) ve bir partisi ("Türk Demokrat Birliği") ile siyasî ve kültürel yaşamlarını sürdüren Türkler, Sırp ve Arnavut milliyetçiliği arasında sıkışıp kalmışlardır.

UNMIK/REG/1999/24 Yasal Düzenlemesi

UNMIK yasal düzenlemelerine yerleştirilmiş bazı maddeler Türkçenin 1974 Anayasası'ndaki statüsü ile bağdaşmamakta ve Türk dilinin haklarını ihlâl etmektedir. Oysa yeni Anayasalar, yasalar ve diğer hukukî düzenlemeler hiçbir zaman bir bireyin ya da bir topluluğun kazanılmış haklarının mevcut seviyesi altında olamaz. Anayasal Çerçeve her topluluğun adil bir düzeyde bütün kuruluşlarda istihdam edilmesini ve temsil edilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede parlamentoda, Kosova'daki azınlıklar için sabit sayıda bir kontenjan ayrılmıştır. 120 kişilik Kosova Parlamentosunda azınlıklara ayrılmış olan 20 sandalyelik sabit kontenjandan, Türklerin payına sadece iki sandalye düşmektedir. Azınlıklar, sahip oldukları bu sabit sandalye dışında, seçimlerde almış oldukları oy nispetinde parlamentodaki temsilci sayılarını arttırabilirler.

Azınlıklara sabit kontenjanın ayrılmasını düzenleyen maddede, artık Kosova'da yaşayan toplulukların ismen anılmakta olduğu, böylelikle bu toplulukların Kosova'daki varlığını bir bakıma garanti altına aldığı görülebilir.¹⁰³

Anayasal Çerçeve'nin özellikleri Kosovalı Türklerin bekası açısından çok önemlidir. Her şeyden önce Anayasal Çerçeve 1974 Kosova Anayasası'nda olduğu gibi Kosova'daki Türk topluluğunu hukuken tanımakta ve belirli ulusal haklarını garanti etmektedir.

Kosova'da yaşayan Müslüman-Türk nüfus, Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinin ardından yalnız ve korumasız kalmıştır. Balkan Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşı, komünist yönetim, Yugoslav iç savaşı gibi büyük felaketler atlatan dindaş ve soydaşlarımız, bugüne kadar tüm güçleriyle hayatta kalmayı ve bulundukları bölgenin politik, sosyal ve kültürel hayatında etkili olmayı başarmışlardır. 1999 yılında sona eren savaşın ardından getirilen yeni düzenlemelerle birlikte, Müslüman-Türk gruplar için yeni bir dönem başlamıştır.¹⁰⁴ Politikaya, sosyal hayata katılım artmış, kültürel faaliyetlere hız verilmiştir. Bütün olumlu gelişmelere rağmen Kosova'da da, Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde yaşanan gerginlik kendini belli etmektedir. Nitekim kısa süre önce ülkedeki reformların öncülerinden Sırbistan Başbakanı Zoran Djindjić'in silahlı saldırı neticesinde hayatını kaybetmesi, ülkedeki sorunların tam anlamıyla çözülemediğinin bir göstergesidir. Savaşın ardından Türk nüfusu içinde de belirli bir ayrılık yaşanmış, ortak karar almakta, politika üretmekte sorunlar yaşanmıştır. Yeni yönetim döneminde Türkçenin resmi dil olarak tanınmaması, Türklerin yaşadığı önemli bir sorun olmuştur.

¹⁰³ Muzbeg, **a.g.e.**, s.121.

¹⁰⁴ Enika Abazi, "Kosova Independence: An Albanian Perspective", SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, **Policy Brief**, No.11, April 2008, p.2

Bu gelişmeyi protesto eden Türkler, 28 Ekim 2000 tarihli seçimlere katılmama kararı almışlardır. Türk Dışişlerinin devreye girmesiyle birlikte BM Kosova Yüksek Temsilcisi Bernard Kouchner bir açıklama yapmış ve Türkçenin Türk toplumunun yaşadığı belediyelerde, Arnavut ve Sırp diliyle eşit olarak kullanılma hakkını tanımıştır. Özgür ve demokratik bir ortamın varlığı, Müslüman-Türk halkın yaşadığı sorunların çözümünü de kolaylaştırmaktadır. Kosova halkını oluşturan tüm etnik gruplar 17 Kasım 2001 tarihinde özgür bir seçim ortamında oy kullanmış, yeni Meclis İbrahim Rugova'yı Kosova Geçici Öz Yönetim kurumlarından Kosova Başkanlığı görevine atamış, Bayram Rexhepi başkanlığında da Kosova Hükümeti kurulmuştur. Türkler bu seçimlerde Meclis'e üç temsilci göndermeyi başarmışlardır.

Kosova'da 26 Ekim 2002 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimler, Kosova'da kurulmaya çalışılan çoğulcu ve katılımcı demokratik düzenin yerel yönetimler boyutunun geliştirilmesi açısından önemli bir aşama olmuştur. Kosova'daki Türk azınlığı temsil eden Kosova Demokratik Türk Partisi'nin ilk kez katıldığı yerel seçimlerde, öncelikle Prizren ve Priştine Belediye Meclislerinde temsil hakkı elde etmesi, Kosovalı Türklerin siyasî hayata ve yerel yönetimlere etkin katılımı bakımından kayda değer bir kazanım olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁵

Neticede, hem bazı Kosovalı Arnavut politikacılar, hem de UNMIK yetkilileri, Türkçe'nin eski resmi dil statüsüne kavuşturulması için uzun süre mücadele ettiler. Türkçe dilinin statüsüyle ilgili kriz nihayet 2007 yılında çözüme kavuşturulabildi ve Türkçe'ye eskisine oldukça yakın bir statü verildi. Bugün için Kosovalı Türklerin en büyük problemi dilden ziyade ekonomiktir.

Finlandiyalı siyasetçi Ahtisaari tarafından 2 Şubat 2007'de Kosova sorunu için bir öneri paketi sunulmuş ve ardından 26 Mart 2007'de öneri paketi üzerinde değişiklikler yapıp Kosova planı BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almak için gönderilmiştir.¹⁰⁶ Plan aşamalı olarak Kosova'ya bağımsızlık verilmesi üzerinde odaklanmıştır. Kosova'ya kendi kendini yönetme ve uluslararası anlaşmalara taraf olabilme, uluslararası örgütlere katılabilme, bayrak ve milli marşına sahip olabilme gibi hakların verilmesi öngörülmüştür. Planın açıklanmasından sonra taraflar arası süren diplomatik çatışma ise verilen bu keskin haklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bütün bu genel hükümler arasında planın ayrıntısında gizli birçok önemli hüküm bulunmaktaydı. Ahtisaari planı Kosova için asimetrik bir devlet öngörmüştür. Kosova halkı uzun süren mücadeleleri sonucunda nihayet 17 Şubat 2008'de olağanüstü toplanan parlamento oturumunda tek taraflı kararı alınmış¹⁰⁷ ve denetim 1999 yılından bu yana Kosova'da yönetimi üstlenen Birleşmiş Milletler'den Avrupa Birliği'ne geçmiştir. Kosova ile Sırbistan arasındaki özerk bölge sınırı, devlet sınırı olmuştur.¹⁰⁸ Kosova'daki Avrupa Birliği

¹⁰⁵ www.mfa.gov.tr/turkce

¹⁰⁶ Shefqet Balla, **Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu**, Zeus Kitapevi, İzmir, 2008, s.12-13.

¹⁰⁷ 'Kosova artık bağımsız', <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/02/17/kosova.artik.bagimsiz/429252.0/index.html>, 29.04.2009.

¹⁰⁸ **Haber Türk**, 17 Şubat 2008.

temsilciliği, "Uluslararası Sivil Temsilcilik" adı altında hizmet vereceğini açıklamıştır. Bundan sonraki Kosova'nın statüsü şüphesiz Türklerin durumunu daha iyiye doğru götürecektir.

SANCAK

Bugün kuzeyinde Bosna-Hersek, doğusunda Sırbistan, güneyinde Kosova, batısında Karadağ ile çevrili 8687 km² büyüklüğünde bir vilayet olan Sancak (Yeni Pazar), XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girerek Türklerin yerleşmesine sahne olmuştur. Daha sonra 1877-78 savaşı ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna geçici olarak verilen Sancak vilayetinde Türkler, XIX. yüzyılda Rusya'nın teşvikleri ile Sırbistan ve Karadağ'ın soykırımına uğramışlardır. İşkence, etnik ayrımcılık ve göçe zorlama sonucu Sancak Türkleri Türkiye'ye göçe başlamıştır.¹⁰⁹ İki dünya savaşı arasındaki dönemde Yugoslavya Krallığı ile Türkiye arasında imzalanan bir anlaşmayla, ülkenin güney bölgelerinden 200.000 kadar Boşnak, Arnavut ve Türk'ün göç ettirilmesi karara bağlanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası 1948 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre Rojaye ve Plav bölgeleri hariç Sancak'ın nüfusu 295.256'dır. Fakat bu nüfus sayımında kendisini Müslüman (Boşnak) olarak tanımlayanların sayısı 2.820 (%0.95)'dir. Sırp ve Karadağlı olarak tanımlayanlar ise 289.717 (%98.12) kişidir.

1953 seçimlerinde ise yine Rojaye ve Plav hariç olmak üzere Sancak'ın nüfusu 345.496'ya çıkmıştır. Bu seçimde kendisini Yugoslav olarak tanımlayanların sayısı 64.588 (%18.69), Türk olarak tanımlayanların sayısı ise 14.987 (%4.33)'dir. Bu sayımda Sırp ve Karadağlıların nüfusları 259.973 (%75.24)'e inmiştir. Sancaklı Boşnaklar bu seçimde kendilerini Yugoslav, Türk ya da diğer (%1.74) olarak tanımlamışlardır.

1961-91 dönemlerinde Sancak'taki Sırp ve Karadağlı nüfusta, milliyetçiliğin yükselmeye başlaması, nüfus artış oranlarının düşüklüğü ve ekonomik nedenlerle yaşanan göçler sebebiyle 1961-71 yılları arasında %7.52, 1971-81 yılları arasında % 4.84 ve 1981-91 yılları arasında %7.53'lük bir azalma yaşanmıştır.

Müslüman nüfus ise 1961-1991 dönemleri arasında dışarıya göçlerin azalması nedeniyle artmıştır. Buna rağmen 1950-70 yılları arasında Yeni Pazar, Tutin ve Syenitsa'dan 13.074 Müslüman Türkiye'ye göç etmiştir. Fakat bu rakam bile daha önceki göç rakamlarıyla kıyaslandığında oldukça düşük kabul edilebilir. 1970'lerde ise göç iyice durmuştur. Sancak'taki Müslüman Boşnak nüfus 1961-71 döneminde %49.82'ye yükselmiştir.¹¹⁰

1980 yıllarında Tito'nun ölümüyle dağılma sürecine giren Yugoslavya, 1991 yılında parçalanınca Sancak vilayetinde Sırp ve Karadağ zulmü ile Türk kıyımı tekrar başlamıştır. Bugün 220 bin Müslüman'ın yaşadığı ve Türk-Osmanlı karakterini yansıtmakta olan vilayette Sırp-Karadağ ve Bosna-Hersek arasındaki mücadeleye karşı Türk ve Müslümanlar "Sancak Milli Müslüman Meclisi"ni kurarak haklarını korumaya çalışmaktadırlar.¹¹¹ Ancak Sırp ve

¹⁰⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul 2000, s.356-364; www.ozturkler.com

¹¹⁰ <http://www.bosnakforum.com/index.php?topic=329.0>

¹¹¹ Altay Sunay Recepoğlu, "Yugoslavya da Türk Cemaatinin Dinî Meseleleri", **Yeni Türkiye** 2. Cilt, Yıl 1997, Sayı 16, s. 1831.

Karadağ vahşeti Sancak'ta bir türlü son bulmamaktadır. Bunların tek ve öncelikli gayesi Türk ve Müslümanları korkutmak, yıldırma, öldürmek ve göçe zorlamaktır. Bütün bunlara rağmen Sancak Türkleri vatan topraklarında yaşamak üzere mücadeleye devam etmeye karar vermişlerdir. Atalarının kanıyla sulanmış toprakların Sırp süngüsü korkusu ile terk etmeye niyeti olmadığını da devamlı açıklamaktadırlar.

2003 yılında yapılan son nüfus sayımına göre Sancak'ta;

- Boşnaklar: 193,026 kişi (toplam nüfusun % 45.31'i)
- Sırp: 156,852 kişi (toplam nüfusun 36.82%)
- Karadağlılar: 29,892 kişi (toplam nüfusun % 7.02'i)
- Müslüman: 27,047 kişi (toplam nüfusun % 6.35'i)tir. Kendini Boşnak ya da Müslüman olarak tanımlayan kitle içinde Türk olması muhtemeldir.

Kendini Boşnak ve Müslüman olarak adlandıran nüfus toplam: 220,073'dir ve nüfusun 51.66'a tekabül etmektedir.

2003 sayımına göre Başkent Yeni Pazar; Toplam: 85,996

- Boşnaklar: 65,593 kişi (76.28)
- Sırp: 17,599 (20.47)
- Müslüman: 1,599 (1.86)
- Karadağlı: 109 (0.13)

Sırbistan eğitim bakanlığının kararıyla, Şubat 2005'ten itibaren ilkokullarda Sırpçanın yanında, ikinci resmi dil olarak Boşnakça eğitimin de verilmeye başlanması öngörülmüştü. Sancak bölgesinin Sırbistan sınırları içinde kalan kısmında Boşnakça eğitimin yapılması ile ilgili karar, etnik gerginliği tırmandırıcı bir özellik haline gelmişti. Bir belediyede bu yasal düzenlemenin geçerli olabilmesi için, nüfusun en az yüzde 15'ini Boşnakların oluşturması gerekmektedir. Sancak bölgesinin birçok belediyesi bu koşulu sağlamaktadır. Bu tür tepkilerin Sancaklı Boşnaklar ve Sırp arasında etnik ilişkileri zedeleyebileceğinden endişe edilmişti. Bazı aşırı milliyetçi Sırp çevreleri, Boşnakça eğitim kararı yüzünden, Sırbistan eğitim bakanının istifasını talep etmişlerdir.¹¹²

Sırbistan'da Boşnak kimliğinin iyice oturmasıyla, Bosna-Hersek'in Sırbistan'daki Boşnaklara kendi diasporası gibi davranmaya başlayabileceğinden ve bu çerçevede bazı haklar talep edebileceğinden endişelenilmektedir. Bu tür endişelerin, uzun süre sakin kalan Sancak bölgesini tekrar gündeme taşıyıp taşımayacağını zaman gösterecektir.

Bosna-Hersek

Yugoslavya, Sırp-Hırvat dilinde "Güney Slavların Ülkesi" anlamına gelir. Ancak, büyük bölümü "Güney Slavı" olan bu ülkenin halkları arasında, yüzyıllardır varlığını koruyan ve son iki yüzyıldır da kanlı iç savaşlara dönüşmüş olan bir uyumsuzluk vardır. Güney Slavlarının en önemli iki parçası olan Sırp ve Hırvatlar, en başta aralarındaki mezhep far-

¹¹² Erhan Türbedar, "Sancak Bölgesinde Boşnakça Eğitim Gerginlik Yarattı", 7 Şubat 2005, <http://www.turksam.org/tr/a137.html>

kı nedeniyle birbirlerinden ayrılırlar. Sırp Ortodoks, Hırvatlar ise Katolik'tir. Bu iki hal-kın yanına, yine mezhep temeline dayalı olarak, ülke içindeki diğer halklar "tarihsel müttefik" olarak eklenebilir; Katolik Slovenler Hırvatların, Ortodoks Karadağlılar ise Sırpların geleneksel müttefikleridir. Bu Sırp ve Hırvat eksenleri arasında kalan Bosna-Hersek, son bin yıl boyunca bu iki eksene de dâhil olmayan bir üçüncü halkı barındırdı. Bosna-Hersek'in Sırp ya da Hırvat olmayan bu asıl halkı, hep bu iki eksenden farklı bir kimlik taşıdı. Bosnalılar, Osmanlı ordularının bölgeyi fethetmesinden önce Katolik ya da Ortodoks değillerdi; "Bogomil" adı verilen ayrı bir mezhebe bağlıydılar. Bu Bulgar kökenli mezhep, 10. yüzyılda kendisine "Bogomil" adı verilen bir rahip tarafından kurulmuştu.¹¹³ Sırbistan'dan İstanbul'a uzanan Ortodoks coğrafyası içinde gelişen mezhebin inançları, geleneksel Hristiyan öğretisinden oldukça farklıydı. Bogomillerin inançları arasında; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, bunun bir yanılgı olduğu vardı. (Kuran'da da Allah, Hz. İsa'nın ölmediğini ve öldürülmediğini bildirmiştir. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği inancı ise, Hristiyanlığın tahrif olmuş sapkın inanışlarından biridir). Dolayısıyla Bogomiller haça itibar etmiyorlar, hatta yanlış inancın bir ifadesi olduğu için haça tepki duyuyorlardı. Vaftize ve Hristiyanlığın en temel ayinlerinden biri olan ekmek-şarap ayinine de karşıydılar.¹¹⁴

1180-1463 yılları arasında hüküm süren Bosna Krallığı'na bağlı olan Bosna Kilisesi, Osmanlı fetihlerinden önce işte böyle bir inancın mirasçısıydı. Bu Hristiyanlar, Devlet-i Ali'nin gelişile birlikte, gruplar halinde İslam'ı kabullenmeye başladılar. Bosna'nın Müslüman olması, devlet baskısı ile değil, gönüllü olarak gerçekleşti. Osmanlı yönetiminin vergi toplamak için tuttuğu "defter"lere bakıldığında, Bosnalıların İslam'ı uzun bir süreç sonucunda benimsedikleri görülür. 1468-69 yıllarında tutulan defterler, henüz oldukça az sayıda Bosnalının Müslüman olduğunu göstermektedir; Orta Bosna'daki 37.125 Hristiyan haneye karşılık, yalnızca 332 Müslüman hane vardır. 1485'te Sancak'ta tutulan bir defter ise, Müslümanlığın yayılmaya başladığını göstermektedir: Hristiyan 30.552 haneye karşı, Müslüman 4.134 hane vardır. Bunu izleyen 40 yıl boyunca, Müslüman olanların sayısı gittikçe artmıştır. 1520'deki defterler, Sancak ve Bosna'da toplam 98.095 Hristiyan haneye karşı 84.675 Müslüman hanenin varlığını göstermektedir. Balkan uzmanı Noel Malcolm'un vurguladığı gibi, Bosna'ya dışardan ciddi bir Müslüman göçü yaşanmadığına göre, bu rakamlar din değiştiren Bosnalıları göstermektedir. 1509 yılında Hersek'teki bir Ortodoks rahibin tuttuğu notlarda, "çok sayıda Ortodoks'un gönüllü olarak İslam'ı kabullendiğini" belirtilmektedir.¹¹⁵

17. yüzyıla gelindiğinde ise artık Müslüman nüfus Hristiyanları aşmaya başlamıştır. 1626 yılında Bosna'yı ziyaret eden bir gözlemci, ülkedeki Katolik sayısının 250 bin civarında olduğunu, Müslüman nüfusun ise Hristiyanların toplamından daha fazla olduğunu yazmıştır. 1624'de Bosna'yı dolaşan Arnavut rahip Peter Masarechi ise, ayrıntılı bir rapor hazırlaya-

¹¹³ Smail Balic, "Bosnian Muslims: Historical Background and Present Conflicts, ed. Günay Göksu Erdoğan, Kemali Saybaşılı, *Balkans A Mirror of the New International Order*, Eren yay., İstanbul 1995, s.153.

¹¹⁴ Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History / Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999, s.27, 38

¹¹⁵ Malcolm, *a.g.e.*, s.52-3.

rak ülkede; 150 bin Katolik, 75 bin Ortodoks ve 450 bin Müslüman yaşadığını bildirmiştir. Nüfus kütüklerinde "İvan'ın oğlu Ferhad" ya da "Mihailo'nun oğlu Hasan" gibi isimler göze çarpmaktadır.¹¹⁶ Bosnalıların Müslüman olması, Osmanlı baskısı ile gerçekleşmiş değildir. Osmanlı Devleti, farklı dini cemaatlerin bir arada yaşamasını sağlayan "millet" sistemini uygulamakta ve dolayısıyla fethettiği ülkelerdeki halkları din konusunda serbest bırakmaktadır. Buna karşın, bazıları, Bosnalıların Müslüman olmasını ekonomik nedenlere bağlamışlardır. Balkan uzmanı Noel Malcolm'a göre bu da yanlıştır. Çünkü "Osmanlı toplumunda zengin olmak için Müslüman olmak gerekmemektedir".¹¹⁷

Bosnalıların Müslüman olması, kırsal alana göre şehirlerde çok daha hızlı ve geniş kapsamlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Bosna-Hersek'te Müslümanlar "şehirli" kültürü temsil ederler. Saraybosna, Müslümanların bu yüksek kültürünün bir ürünüdür. Şehir, 1521-1541 yıllarında Bosna valisi olarak görev yapan Gazi Hüsrev Bey tarafından kurulmuştur. Hüsrev Bey, Saraybosna'da hala kendi adıyla anılan görkemli bir cami ile birlikte medrese, kütüphane, hamam, iki han ve bir büyük çarşıdan oluşan bir külliye yaptırmış, oluşturduğu bu yeni şehre de Müslümanları yerleştirmiştir. 1530 yılında, şehrin nüfusu tümüyle Müslümandır. Yüzyılın sonunda şehrin 93 mahallesinden yalnızca ikisi Hristiyan, kalanı Müslüman mahallesidir. Şehrin içinde 6 köprü, 6 hamam, üç çarşı, çok sayıda kütüphane, altı tekke, beş medrese, 90'dan fazla okul ve 100'ün üzerinde cami yer almaktadır. Osmanlı döneminin en çarpıcı özelliklerinden biri ise, bölgeye tam bir huzur ve istikrar getirmiş olmasıdır. Osmanlı yönetimindeki Balkanlar'da, etnik çatışmalar, iç savaşlar görülmez. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı sıkıntılar bu bölgeye de yansımış, merkezi otoriteden uzak kalan Slav kökenli Müslüman yerel yöneticiler çeşitli isyanlarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. 1875 yılında başlayan bir isyan hareketi Bulgaristan'a kadar yayılmış ve Rusya, 1877 yılında Osmanlı'ya savaş açmıştır. Rusya'nın ilerleyişi ancak Batılı ülkelerin devreye girmesiyle durdurulabilmiş ve 1878 Berlin Kongresi'nde alınan bir kararla, Bosna'nın yönetimi Avusturya-Macaristan'a verilmiştir. Ancak Müslüman-Türk halk, Ortodoks Hristiyanlarla işbirliği yaparak bu yönetime karşı ayaklanmış, Avusturya-Macaristan hâkimiyet kurmak için dört ay mücadele etmiş ve çıkan olaylarda 82 bin kişi ölmüştür. Bosna'da yaşayan Müslüman-Türk halkın bir kısmı bu dönemde Anadolu'ya dönmüştür. 1908 yılında, Avusturya-Macaristan yönetimi, Bosna'yı ilhak etmiştir. Bu dönemde bölge, Hırvat ve Sırp milliyetçilerin propaganda hedefi haline gelmiştir. Hırvatlar Bosna'nın önce Hırvatistan sonra da Macaristan'la birleşmesi gerektiğini, Bosnalıların Müslüman Hırvatlar olduklarını, Sırlar ise Bosnalı Müslümanların İslam'ı seçmiş Sırlar olduklarını iddia etmişlerdir. 1830'lu yıllardan itibaren yaygınlaşan, Hırvatlar tarafından savunulan ve bu dönemde güçlenen bir fikir ise din birliğine değil, Sırp-Hırvat-Boşnak ırk temeline dayanan bir Güney Slav (Yugo-Slav) birliğini savunmuştur.

28 Haziran 1914'te, Saraybosna'da, "Yugoslav" olduğunu iddia eden Gavrilo Princip adlı Bosnalı bir Sırp, Avusturya-Macaristan tahtının varisi olan Arşidük Francis Ferdinand'a suikast düzenlemiş, onu ve karısını öldürmüştür. Bir ay sonra Avusturya-Macaristan, Sırbis-

¹¹⁶ Malcolm, *a.g.e.*, s.54-5

¹¹⁷ Malcolm, *a.g.e.*, s.65.

tan'a savaş açmış ve ardından I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bosnalı Sırp, Boşnak ve Hırvatlar savaş boyunca Avusturya-Macaristan yönetimine karşı bir faaliyette bulunmamışlardır. 1918 yılında savaşın bitimiyle Bosna; Sırp, Hırvat ve Slovenlerin kurduğu ve daha sonra adı Yugoslavya olacak olan Krallığın bir parçası olmuştur. Yeni devlet, Sırp hanedanının hâkimiyeti altında kalmıştır. Tüm baskılara rağmen 1919 yılında Müslüman azınlık tarafından kurulan YMO (Yugoslavya Müslüman Organizasyonu), 1939 yılına kadar Yugoslavya yönetiminde etkili olmuştur.¹¹⁸ Bu tarihte Yugoslav hükümeti Hırvatların yoğun taleplerini karşılamak için Bosna'nın bir kısmını da kapsayan otonom Hırvatistan Banovina bölgesini oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Bosna, Alman ve İtalyan işgal bölgeleri arasında bölünmüştür. Bu dönemde hem işgalci güçler hem de etnik güçler arasında yoğun çatışmalar olmuştur. 1943 Kasım'ında, Tito bir Partizan kongresi toplamış ve toplantı sonunda, Güney Slav halklarının eşit olarak katılacağı yeni bir federal Yugoslavya'nın kurulduğunu açıklamıştır. Tito artık bu devletin mareşali ve devlet başkanıdır. Bu kongrede temsil edilen ve Güney Slavları arasında sayılan Bosnalı Müslümanlar çoğunlukla Tito'nun partizanlarına katılmışlardır. Sonraki 45 yıl boyunca Bosna, Tito Yugoslavyası'nın bir parçası olmuştur.

1990 Sonrası Bosna-Hersek

1980 yılında, Tito'nun ölümünün ardından ülke içinde büyük bir çözülme ve karışıklık dönemi başladı. Özellikle Slovenya ve Hırvatistan'daki çözülme, Sırp başkan Milošević'in radikal Sırp milliyetçiliğini körüklemesi ve Sırpların merkezi otoritedeki gücünü artırmak istemesi, Sırp olmayanların tepkilerini artırdı ve etnik gruplar arasındaki gerilim tehlikeli bir seviyeye ulaştı. 1990'da gerçekleşen seçim sonuçlarına göre, Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyette de milliyetçi partiler çoğunluğu kazandı. Bosna seçimlerinde üç etnik gruba bağlı üç milliyetçi parti oyların % 76'sını aldı. İzetbegović'in liderliğindeki Müslüman Demokratik Eylem Partisi, % 34 oy ve 220 üyeli mecliste 87 sandalye, Karadžić'in Sırp Demokrat Partisi ise % 30 oy, 72 sandalye elde etti. İzetbegović bu sonuçlara göre Bosna'nın yönetimini devraldı. Komünist yönetimlerin sona ermesi, Yugoslavya'nın da sonunu getirmişti.¹¹⁹ 1991 Haziran'ında Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etti, Bosna ve Makedonya da Sırp hâkimiyetindeki Yugoslavya'dan ayrılma girişimlerini başlattı. Bosnalı Sırp lar bağımsız bir devletin içinde azınlık olma niyetinde değildiler. Hırvatlar ise Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir ülkede bulunmak istemiyorlardı. Milošević ve Hırvatların lideri Tudjman çoktan gizli görüşmeleri başlatmış ve Bosna'yı kendi aralarında bölmüşlerdi. 1991 Kasım'ında Bosnalı Sırp lar kendi aralarında bir referandum yaparak Yugoslav devletine bağlı kalma kararı aldılar.

¹¹⁸ Bosna-Hersek ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ergünöz Akçora, "Dünden Bugüne Bosna-Hersek", **Türk Dünyası Araştırmaları** Dergisi, Sayı 89, 1994, s.87-105; der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, Cilt 2, **Çağdaş Balkanlar**, Vadi Yay., Ankara 2007; Osman Karatay, "Milošević Dönemi Yugoslav Dış Siyaseti: Başarısız Bir Mirasçılık Olayı", **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001; Osman Karatay, **Bosna-Hersek Barış Süreci**, Ankara, Karam Yayınevi, 2002.

¹¹⁹ İsmail Soysal-Şule Kut, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek: Olaylar-Belgeler 1990-1996**, OBIV-ISIS, İstanbul 1997, s.3.

1992 yılında Bosna-Hersek hükümeti, Makedonya ise Aralık ayında bağımsızlığını ilan etti.

Avrupa Topluluğu'nun talebi üzerine bir referandum düzenledi. Sırp referandumu boykot ettiler. Ancak oylamaya katılan Müslüman ve Hırvatların % 97'si, bağımsızlık yönünde oy kullandılar. Bağımsızlığını ilan eden Bosna'nın ardından Sırp da kendi bağımsız devletlerini ilan ettiler. Nisan 1992 yılında, Sırp ve Hırvatlar arasında iç savaş başladı, bu savaş sırasında Müslümanlar Sırlara karşı Hırvatların yanında yer aldılar. Yugoslavya ordusunun desteğini alan Sırp, Bosna'nın % 70'ini ele geçirdiler, Saraybosna'yı ablukaya aldılar, korkunç katliamlar düzenlediler ve "etnik temizlik" adını verdikleri soykırım sürecini başlattılar. Hırvatistan'la birleşen Hırvatlar da, 1993 Mayıs'ında Bosna'nın merkezini, Mostar'ın Müslüman bölgesini ve Hersek'i ele geçirmek için eski müttefikleri olan Müslümanlara saldırdılar. Bu çatışmalarda da büyük kayıplar verilmiş, aralarında pek çok kadın, çocuk ve yaşlının da yer aldığı çok sayıda Müslüman katledilmiştir. Bu dönemde başta bazı Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu, Müslümanların Avrupa'nın ortasında yaşadıkları katliama seyirci kalmıştır. Müslümanlar için güvenli bölgeler kurulmaya ancak 1995 yılında başlanmış, ama başta Srebrenica olmak üzere, bu bölgelerde yapılan katliamlara da çoğu zaman seyirci kalınmıştır. Savaş sonrasında Srebrenica'da açılan bir toplu mezardan, çocuk kadın ayırt edilmeden katledilmiş yaklaşık 8000 kişinin cesedi çıkartılmıştır. 250 bin kişinin öldüğü, 20 bin kişinin kaybolduğu savaşta, ölenlerin % 90'ı Müslüman'dır.¹²⁰ Öldürülenlerin çoğuna da korkunç işkenceler yapılmış, on binlerce Müslüman kadına tecavüz edilmiştir.¹²¹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan bu en büyük felaket, tarihe bir utanç vesikası olarak geçmiştir.¹²²

1995 yılında Amerika'nın baskısı ve NATO bombardımanı ile sona eren savaş ardında büyük bir enkaz bırakmış, Bosnalı Müslümanlar tarihin en büyük felaketlerinden birini yaşamışlardır. Aralık ayında Tudjman, İzetbegović ve Milošević arasında Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Bosna, Müslüman-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşmuş ve yeni devletin anayasası da hazırlanmıştır.¹²³ Dayton Barış Anlaşması'yla, savaşla birlikte ortaya çıkan etnik ayrımcılık meşrulaştırılmıştır ve Dayton Bosna-Hersek

¹²⁰ Tülin Yanıkdağ, "Bosna'ya Özür", Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM), http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=687:bosnaya-ozuer&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 21 Mayıs 2010.

¹²¹ Lahey'deki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ndeki (ICTY) 70 kişi aleyhinde, tecavüz ve/veya cinsel şiddet suçlarından dava açıldı ve sadece üçü beraat etti. Bkz. Rajeshree Sisodia, "Bosnalı Tecavüz Mağdurlarının Mücadelesi Bitmedi", **Le Monde Diplomatique**, çev. Zeynep Nuhoğlu, No: 3, 2010; Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin tam metni için bkz. Enver Bozkurt, Yasin Poyraz, M. Akif Kütükçü, **İnsan Hakları Mevzuatı**, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s.95- 98.

¹²² CNN, Haziran 28, 2003.

¹²³ Dayton Antlaşması ile Bosna Hersek kantonlara bölünmüş ve ülkenin %49'unu Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska), %51'ini Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun (FBiH) kontrol etmesi öngörülmüştür. Ayrıca, Doğu Slavoniya'yı Hırvatistan'ın kontrol etmesi öngörülmüştür.

içindeki bölünmeyi resmileştirmiştir. Bosna-Hersek sınırları uluslararası düzeyde yeniden belirlenmişse de ateşkes dönemindeki durumun korunması nedeniyle yeni bir statüko oluşmuştur. Yine bu anlaşılmaya göre, başka ülkelere sığınmış olan yaklaşık 2,3 milyon kişilik nüfusun kendi evlerine dönüşü garanti altına alınmıştır. Ülkede konuşlanan barış gücü, 1997'den itibaren İstikrar Gücü haline gelmiştir ve halen bölgede daimi olarak 31 bin kişilik uluslararası askeri güç bulunmaktadır. Göçmenlerin geri dönüşleri de büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Eski yaşadıkları yerler şimdi başka etnik halkların kontrolüne geçmiştir. Yapılan tahminlere göre, 820 bin kişi Bosna içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Sığınmacıların geri dönüşüyle bazı gruplar arasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Örgütü'nün denetiminde gerçekleşen 1996 ulusal ve 1997 yerel seçimlerinden galip çıkan partiler yine her grubun kendi etnik milliyetçi partisi olmuştur. 1998 Eylülü'nden itibaren politik ortamda belirgin değişiklikler yaşanmıştır. İlimli Bosna-Hersek Partisi'nden bir üye, Müslüman-Hırvat Federasyonu tarafından ortak başkan olarak kabul edilmiştir. Aynı dönemde ılımlı bir Sırp aday ise milliyetçilere karşı üstünlük sağlamıştır. Yönetimdeki diğer mevkileri ise İzzetbegović ve Ante Jelavić almışlardır. Sırp Cumhuriyeti'nde başkanlık için yarışan Plavšić, aşırı milliyetçi bir Sırp olan Nikola Poplašen tarafından yenilgiye uğratılmıştır.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde 3 Ekim 2010 tarihinde gerçekleştirilen Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi ve parlamento üyelerini belirlemek üzere yapılan son genel seçimlerin sonuçlarına göre sekizer aylık dönemler halinde Konsey'e başkanlık edecek Sırp ve Hırvat isimler değişmezken Devlet Başkanlığı Üçlü Konseyi'ne Boşnakları temsilen Bosna-Hersek eski devlet başkanı merhum Aliya İzzetbegović'in oğlu Bakir İzzetbegović seçilmiştir. Hırvatları temsilen Zeljko Komšić, Sırpıları temsilen de Nebojsa Radmanović ise yerlerini korumuşlardır.¹²⁴

Başkanlık Konseyi'nde Boşnakları temsil etmek üzere seçilen isim babası Aliya İzzetbegović'in kurduğu Demokrat Hareket Parti'den (SDA) aday olan Bakir İzzetbegović olmuştur. İzzetbegović, sonuçların öğrenilmesinin ardından yaptığı açıklamada, 'Bosna-Hersek'teki siyasi koşulların iyileştirileceği ve reformların geçirebileceğine' dair geleceğe dönük olumlu bir tablo çizmiştir.¹²⁵ Diğer etnik gruplarla diyalogdan yana olan İzzetbegović ülkede barışın güçlendirilmesi ve Avrupa Birliği üyeliği hedefini koymaktadır. Seçim kampanyası sırasında Bosnalı seçmenden oy kullanırken "akıllı hareket" etmelerini talep eden İzzetbegović seçmenlerine ülke içindeki iletişimi artırmak ve komşu ülkelerle iletişim ve işbirliğini geliştirme sözü vermiştir. Ayrıca, tıpkı selefi Haris Silajdzic gibi, Türkiye gibi dost ülkelerin

¹²⁴ Sırp Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Federasyonu olarak iki ayrı entite olan Bosna-Hersek Devleti karmaşık yönetim yapısına sahiptir. Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı 8 ayda bir yapılan rotasyonla yürütülmekte ve Sırp, Hırvat ve Boşnak Devlet Başkanlığı Konseyi üyeleri Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı görevini sırayla üstlenmektedirler. Sırp Cumhuriyeti'ndeki vatandaşlar konsey üyeliğine aday olanlar arasından birisine oy vererek temsilcilerini seçmektedirler. Buna karşın Bosna-Hersek Federasyonu'nda Hırvat ve Boşnaklar aynı sandıkta oy kullanmaktadır.

¹²⁵ "Bosna-Hersek'te 2. İzzetbegović Dönemi", **Euro News**, 4 Ekim 2010, <http://tr.euronews.net/2010/10/04/bosna-hersek-te-2-izzetbegovic-donemi>, (Erişim Tarihi, 6 Ekim 2010)

yardımla bölgede siyasi ve iktisadi konularda da önemli gelişmeler sağlanabileceğini vurgulamıştır. Bakir İzzetbegović, Dayton barışıyla etnik bölünmenin derinleştiği ülkeyi bütünlüştürecek anayasa reformu için Sırları ikna edebileceğine, yapılacak reformların da AB üyeliğinin yolunu açacağına inanmaktadır. Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi Hırvat temsilcisi Zeljko Komšić, ülkedeki Boşnaklar tarafından saygı gören, yapıcı bir siyasetçi portresi çizmektedir. Bosna Savaşı'nda, Bosna-Hersek Ordusu'nda, Boşnaklara destek veren Komšić bu nedenle Aliya İzzetbegović'ten "Altın Zambak" ödülü de almaya hak kazanmıştır.. Komšić'in seçilmesi , Bosna-Hersek'in bütünlüğünün korunması nedeniyle önemlidir.¹²⁶ ılımlı Hırvatlar ve özellikle Saraybosna'daki bazı Boşnaklar, Komšić'i desteklemektedirler. Zeljko Komšić, seçimleri kazandığı takdirde, Belgrad yönetiminin Bosna-Hersek'in iç işlerine karışmasını engellemeye çalışacağını ve Hırvatistan ile Bosna-Hersek arasındaki deniz sınırı sorununu çözüme kavuşturacağını vaat etmiştir. Boşnak ve Hırvat başkanlar, milliyetçi vurgulardan kaçınan ılımlı isimler arasından seçilirken Sırp temsilciğini tekrar kazanan, radikal çıkışları ile tanınan ve dört Federe Sırp Cumhuriyeti'nin aşırı milliyetçi Başbakanı Milorad Dodik tarafından desteklenen Nebojša Radmanović olmuştur.¹²⁷

Bosna-Hersek'deki siyasi tıkanıklığın kökenindeki neden de Bosna Hersek Savaşı'nı durduran Dayton Barış Anlaşması'nın getirdiği karmaşık idari ve siyasi düzendir. Bu düzen anayasal reformlarının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Zira herhangi bir düzenleme için ülkenin üç parlamentosunun onayı gerekmekte, bu da reform sürecini yavaşlatmaktadır. Bunun yanında, Bosna Hersek Parlamentosu'nda üç kurucu milletin de veto etme hakkı bulunmaktadır ve Bosnalı Sırlar bu veto haklarını sıkça kullanarak, ülkedeki karar alma mekanizmalarını işlemez hale getirmektedirler.¹²⁸

Bosna Hersek konusunda en önemli rollerden biri Avrupa Birliği (AB)'ne düşmektedir. Zira hem Bosna Hersek hem de Sırbistan Avrupa Birliği'ne aday ülkelerdir. Dolayısıyla Bosna Hersek'te siyasi istikrarın sağlanmasında en etkili bir politika uygulamasını belirleyecek kurum Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği Bosna Savaşı sırasında pasif bir politika izlemiştir. Ancak bu aşamada bu tavrını sürdürmemelidir. AB üyeliği hedefi Bosna'da anayasal reformların gerçekleştirilmesi ve siyasi istikrarın sağlanması için bir motivasyon yaratabilecek en etkili unsurdur. Seçimlerin ardından AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton Bosna Hersek'te yeni kurumların bir an önce oluşturulmasını istemiş ve Bosna Hersek'i sıkı bir şekilde AB yoluna sokmak için herkesle işbirliğine hazır olduklarını belirtmiştir.¹²⁹ Bun-

¹²⁶ Ayhan Demir, "Seçim Çözüm Getirir mi?", **Milli Gazete**, 01 Ekim 2010, <http://www.milli-gazete.com.tr/makale/secim-cozum-getirir-mi-178251.htm>, (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2010);

"Seçime Giren Partiler", **EuroNews**, 29 Eylül 2010, <http://tr.euronews.net/2010/09/29/secime-giren-partiler/>, (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2010)

¹²⁷ "Bosna Seçimi Etnik Ayrışma Mı Getiriyor?", **AB Haber**, 4 Ekim 2010, <http://www.ab-haber.com/haber.php?id=31913>, (Erişim Tarihi, 6 Ekim 2010)

¹²⁸ Sibel Kalemdaroğlu, "Bosna-Hersek Seçimleri Siyasi Çözüm Yolunu Açar mı?", 07 Ekim 2010, <http://www.turksam.org/tr/a2200.html>

¹²⁹ "AB Yapıcı Diyalog İstedi", **Cumhuriyet** Gazetesi, 5 Ekim 2010, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=179616>, (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2010)

dan sonra AB'ye düşen görev de bu tavrın arkasında olarak toplumlar arasında uzlaşma sağlanması için mücadele etmektir. Bu çerçevede Türkiye de Bosna Savaşı'nın ardından izlediği aktif politikayı sürdürmeye ve gerekli desteği vermeye hazır olduğunu Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Bosna ziyareti ile de göstermiştir.

Bugün Bosna-Hersek'teki sorun ülkede yönetimin değişmesi ile aşılamaz. Bosna-Hersek için önemli olan halklar arasındaki etnik ve dinsel gerilimin azaltılarak geçmişte yaşanan acıların tekrar etmesinin önüne geçmektir. Bugün bunun zaten adil bir düzen getirmeyen Dayton Antlaşması ile çözülemeyeceği de açıktır. Bu nedenle de Bosna-Hersek'in batının özellikle de AB'nin desteğine ihtiyacı vardır.

Bütün bu karmaşık politik tablodan da anlaşılacağı gibi, Bosna, görünüşte bir barış ortamı yaşamaktadır ancak etnik gruplar arasında her an bir kışkırtma yaşanabilir, zorlukla sağlanan düzen yeniden bozulabilir. Mevcut durumun korunmasında, İstikrar Gücünün, Avrupa Devletlerinin tavırlarının, aşırı milliyetçi akımları bastıracak fikri çalışmaların önemli katkısı olacaktır. Bu şekilde, büyük felaketler yaşamış Müslüman halkın geleceği güvence altına alınabilir.

Sonuç

Günümüzde siyasal, etnik, dini, kültürel ve benzeri konular bakımından en karmaşık bölgelerden biri kuşkusuz Balkan coğrafyasıdır. 1989 devrimlerinin tüm dünyada yaratmış olduğu belli sarsıntılar, Balkanlar'da hâlâ devam etmektedir. Özellikle Varşova Paketi ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte var olan sorunlar daha da aleni şekilde görülmeye ve Balkanları sarsmaya başlamıştır. Gerek 1988-89 Kosova'da yaşanan sorunlar, 1992-95 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek İç Savaşı, gerekse Makedonya'da yaşanan gelişmeler Balkanların dünya gündeminden düşmesini engellemiştir.

Kosova'da yaşanan iç karışıklıklar ise Balkanların karmaşık olan durumunu daha da kızıştırmıştır. Nitekim Kosova'nın NATO'nun gözetimi altına alınmasına kadar yaşananlar, Balkanları ve özellikle komşularını ürkütme niteliğini korumaktadır. Kosovalı Türkler çoğu zaman Arnavut-Sırp rekabeti altında sıkışıp kalmıştır. Arnavut politikacılar ister ulusal, ister uluslararası alanda Sırbistan'ın karşısında daha güçlü görünmek için Kosova'daki Arnavut nüfusunu mümkün olduğunca kabarık göstermeye çalışmıştır. Bu yüzden bazı çevreler Kosova'daki Türklerin ve diğer bazı Müslüman azınlıkların varlığını sürekli inkar etmiş, onları Arnavut olarak göstermeye çalışmıştır. Bunun farkında olan Sırp'lar ise Kosova'nın Arnavutlaştırılmasını önlemek amacıyla bilinçli bazı karşıt politikalar izlemişlerdir. Bütün bunların Kosovalı Türkler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Ancak yeni dönemde bağımsızlığın kazanılmasının ardından özellikle uluslararası kamuoyunun dikkatini bu bölgeye yöneltmesiyle bugüne kadar sıkıntı içinde yaşayan Kosovalı Türkler de rahat bir nefes alabilecektir.

Bosna-Hersek İç Savaşı'nın alevlerini 1995 sonunda ABD öncülüğünde hazırlanıp imzalanan Dayton Barış Antlaşması, silahsızlanmayı sağlayarak söndürmeyi başarmıştır.¹³⁰

¹³⁰ Nesrin Kenar, *Yugoslavya: Bir Dönemin Perde Arkası*, Palme Yayınları, Ankara 2005, s.82.

Makedonya'nın niyeti hem toprak bütünlüğünü korumak hem de tarihsel mirasına sahip çıkmaktır. Bunu destekleyen anayasa değişikliğini 1989 yılında gerçekleştirmiştir. Önceden "Makedon, Arnavut, Türk ve diğer etnik grupların cumhuriyeti" olarak tanımlanan Makedonya, anayasa değişikliğinden sonra "Makedonların ve diğer halk ve etnik grupların cumhuriyeti" şeklinde anılmaya başlanmıştır.

Arnavutlar ve Sırp lar ise Balkan milliyetçiliğinin derinden etkilediği uluslar olarak günden güne artan aşırı milliyetçiliklerini sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Görüldüğü üzere son yıllarda Balkanlar'da bazı ülkelerin sınırları ve yönetim şekilleri değişmiş, yeni anlaşmalar yapılmış, yeni stratejik-ekonomik ortaklıklar kurulmuştur. Bu önemli değişimler, Balkan ülkelerinde yaşayan Müslüman-Türk azınlıkları derinden etkilemiş, bazı ülkelerde bu halkların varlığını tehlikeye düşürmüş ve onları korkunç "etnik temizlik" girişimlerinin hedefi haline getirmiştir. Bosna-Hersekli Müslümanların ve Kosovalı Arnavutların maruz kaldıkları radikal Sırp saldırganlığı bu trajedilerin en büyük iki örneğidir.

Ülkeden ülkeye farklar gözlenmekle beraber, komünizm döneminde dini faaliyetler, Balkanlar'da önemli ölçüde yasaklanmıştır. Örneğin Arnavutluk'ta 1967 yılında dini faaliyetler tamamen yasaklanmış, çoğu cami ve kiliseler depo olarak kullanılmıştır.¹³¹ Diğer taraftan özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda, bütün Tito Yugoslavyası (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti) coğrafyasında Müslümanların dinî ibadetlerinde önemli bir azalma gözlenmiştir.¹³² 1985 yılında Tito Yugoslavya'sında yapılan bir kamuoyu yoklamasından, mümin vatandaşların sayısı Bosna-Hersek'te yüzde 17, Makedonya'da yüzde 19 ve Kosova'da yüzde 44 olarak tespit edilmiştir.¹³³ Görüldüğü gibi 1985 yılında özellikle Boşnaklar içindeki din-darların sayısı düşük seviyede idi. Boşnakların Sırp larla veya Hırvatlar ile olan evlilikleri az sayılmazdı. Komünist rejimin en uzun süre hâkim kaldığı Arnavutluk'taki durum da pek farklı değildi. 1991 yılında Arnavutlar hakkında yapılan bir değerlendirme, Müslüman olduklarının bilincinde oldukları, ancak İslâmiyet hakkında çok az bilgi sahibi oldukları yönündeydi.¹³⁴ Kısacası Soğuk Savaş döneminde hem Boşnaklar, hem de Arnavutlar Müslümanlığın bazı şartlarını, yalnızca bir kültür ve gelenek anlayışı çerçevesinde yaşamışlardır.

Komünizm döneminde bir şekilde İslâm'a ilgi duyanlar, Komünist Parti tarafından yakın takip altına alınmıştır. Örneğin 1983 yılında, aralarında Bosna-Hersek'in eski Cumhurbaşkanı Alija İzetbegović'in de bulunduğu 13 Boşnak, Bosna-Hersek'i İslâm devletine dönüştürmeye çalışmakla suçlanmış ve hapis cezasına mahkum edilmiştir.¹³⁵ İzetbegović'e yönelik

¹³¹ Douglas Hamilton, "Al Qaeda Bogyman at Work as U.S. Rethinks Balkans", **Reuters**, 6 Ekim 2003.

¹³² Sabrina P. Ramet, **Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991**, Indiana University Press, Bloomington, 1992, s.185.

¹³³ Gyorgy Lederer, "Bosna-Centar Balkanskog Islama", **Dani**, No. 129, 19 Kasım 1999.

¹³⁴ Miranda Vickers ve James Pettifer, **Albania: From Anarchy to a Balkan Identity**, Hurst & Company, Londra, 1999, s.103-104.

¹³⁵ Hugh Poulton, **The Balkans: Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, Londra, 1994, s.42.

suçlamalarda, kendisinin yazdığı *İslâmî Deklarasyon* isimli eseri temel teşkil etmiştir. Sırp propagandacılar bu çalışmayı, Bosna'nın köktendinci bir İslâm devletine dönüştürülmesinin tasarısı olarak göstermişlerdir. Oysa 1960'ların sonlarında yazılan bu kitap, bütün İslâm alemine hitap eden genel bir inceleme kitabı olup, kitapta Bosna'nın adı bile geçmemektedir. Bu kitapta ele alınan ve Sırp tarafından "köktendinci" olarak nitelenen bazı görüşler, dünyadaki bütün Müslümanların kabul edeceği temel dinî ilkelerdir.¹³⁶ İzetbegović'in köktendinci olmadığını ve hoşgörü anlayışına sahip olduğunu gösteren diğer bir olgu, 1990 yılında Bosna-Hersek'te düzenlenen ilk çok partili seçimlerin ardından gözlenmiştir. O sıralarda İzetbegović'in liderliğinde olan "Demokratik Eylem Partisi" (SDA) söz konusu seçimlerde en çok oyu almış ve koalisyon hükümetini sadece "Hırvat Demokratik Birliği" (HDZ) ile kurabilecekken, yönetime, ikinci sırada yer alan Sırp'ların "Sırp Demokratik Partisi"ni (SDS) de dahil etmiştir. 1990'lı yıllarda sadece Boşnakların değil, Sırbistan'daki bazı çevreler tarafından Balkanlar'daki bütün Müslümanların da karalandığı görülmüştür. Örneğin, Sırp akademisyen Miroljub Yeftić, Avrupa'nın içine sızmanın bir ön aşaması olarak, İslâm dünyasının, Balkan Müslümanları yoluyla bütün Sırbistan'ı İslâmlaştırmaya çalıştığını savunmaktaydı. Diğer bir Sırp akademisyen olan Darko Tanasković'e göre ise, Bosna'daki savaş "köktendinci Boşnaklar" ile "seküler Sırp" arasındaki savaştı. Bütün bu kötüleme kampanyaları içinde, Türkiye de asılsız bir şekilde suçlanmıştır. Slobodan Milošević döneminde, Türkiye'nin dış politikasının temel amacının, "Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne kadar uzanan coğrafyada bir Türk imparatorluğunun kurulması" olduğu fikri, birçok Sırp lider ve aydın tarafından benimsenmiştir.¹³⁷ Bunun dışında Türkiye özellikle bazı Sırp ve Yunanlılar tarafından İstanbul, Bulgaristan, Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk, Sancak bölgesi, Kosova ve Bosna-Hersek üzerinde uzanan yolda, Müslümanlardan oluşan ve Avrupa'nın içine doğru ilerleyen radikal bir "yeşil kuşak" oluşturmaya çalışmakla da zaman zaman asılsız ve gülünç bir şekilde suçlanmıştır.¹³⁸ Bosna Savaşı'na daha çok Sırp gönüllüsünü çekmek için, Boşnakları Türk olarak gören ve Milošević'in tekelinde kalan Sırp medya kaynaklarından "Türklerle tekrar savaş içindeyiz, ölüme kadar savaşmalıyız" şeklinde mesaj verilmekteydi.¹³⁹

İslâm'a ilgi duyan Boşnaklara ve belli ölçüde Arnavutlara karşı köktendinci propagandası yürütülürken, 1980'lerin ortalarından itibaren, bütün Sırp'ların dinî duyguları yükselişe geçmiş, Sırp Ortodoks Kilisesi tekrar ön plâna çıkmaya başlamıştır. 1985'te kilise yayınları Sırp'ların tarih içinde sürekli acı çektiklerini, Sırp'ların öldürüldüğünü, Sırp kiliselerinin yakıldığını ve buna benzer vurguları yapan yazılara yer vermiştir. Bu tür söylemlere 1988'de, Sırbistan'ın değişik kentlerinde Sırp kilisesinin organizasyonu altında düzenlenen ve farklı milletler arasında düşmanlığı kışkırtan, "Sırp'ların geçmişteki acılarını" anlatan "gerçekler ile

¹³⁶ Malcolm, *a.g.e.*, s.342-343.

¹³⁷ Mitja Velikonja, *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*, çev. Rang'ichi Ng'inja, Texas A&M University Pres, Texas, 2003, s.240-244.

¹³⁸ Erhan Türbedar, "Balkanlar'da Müslüman Topluluklar ve Türkiye", der. Ü. Özdağ, Y. Kalafat ve M. Erol, **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği (Muzaffer Özdağ'a Armağan)**, I. Cilt, s.336.

¹³⁹ Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven ve Londra, 1997, s.281.

ilgili gösteriler”de de yer verilmiştir. 1990’ların başlarına gelindiğinde, Sırp Ortodoks Kilisesi sadece ulusal sınırlar içinde değil, uluslararası alanda da faal hâle gelmiştir. Örneğin, Ekim 1991’de Sırp Ortodoks Kilisesi’nin Patriği Pavle, 7 Eylül 1991’de, Hollanda’nın Lahey kentinde Yugoslavya ile ilgili başlayan barış konferansına başkanlık eden, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington’a gönderdiği mektupta, “*Bütün Sırlar bir araya gelmelidir; Sırlar, geçmişte kendilerine karşı soykırım işlemiş ve bunu gelecekte de muhtemelen tekrarlamaya çalışacak olanlarla bir arada yaşayamaz*” şeklinde ifadelerle yer vermiştir.¹⁴⁰

Özetlemek gerekirse Türkler, bölgedeki devletlerin devamlılığı ve bölgenin barış ve istikrarı, ayrıca Türkiye’nin Balkanlarda daha etkin olabilmesi için son derece önemlidir. Dolayısıyla Türkiye, Balkan Türklerine yönelik strateji geliştirmeli ve yatırımlar yapmalıdır. Bu yapılırken, Ankara ile bölgedeki Türklerin oluşturduğu sivil toplum örgütleri ve Türk partileri arasında sıkı bir işbirliğine gidilmelidir. Böylece hem bölgedeki Türklerin sorunları çözülebilir hem de Türkiye’nin bölgedeki etkinliği arttırılabilir. 1980’li ve 1990’lı yıllarda radikal İslâm propagandası, özellikle Sırbistan tarafından, bölgedeki Müslümanlara yönelik baskı ve savaşların meşrulaştırılması amacıyla yürütülmüştür. Bu çerçevede Boşnaklar ve Arnavutlardan “terörist” olarak bahseden haberler, neredeyse günlük hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bir taraftan bölgedeki dindar Müslümanlara “terörist” muamelesi yapılırken, diğer taraftan Sırp Ortodoks Kilisesi tam anlamıyla “altın çağını” yaşamıştır. Balkan Türkleri/Müslümanları için demokrasinin tam anlamıyla yerleştiği ve Balkanlarda yaşayan Türklerin durumunun da iyi olduğu söylenemez. Balkan Türklerinin bazı ortak sorunlarının dışında ülkelere göre farklılaşan sorunları da mevcuttur. Azınlıklar seslerini uluslararası platformlarda duyurabilmek için dernekler kuruyor, gazeteler çıkarıyorlar. Bu gazeteler kapatılıyor. Fakat Türkler yılmıyor ve yeniden gazete çıkarıyorlar. Amaç ve inanç tek, fakat her birinin işleyişi farklıdır. İstedikleri aslında çok basittir: Sadece insanca yaşamak! Balkanlar, milliyetçi duyguların en ağır bastığı topraklardandır. Yaşam alanı olarak Balkanlar, toplumların ve devletlerin bugün ve gelecekte barış içinde yaşamalarının önündeki en büyük sorunun aşırı milliyetçi politikaların olduğunu kanıtlayan bir bölgedir. Her milletin milliyetçi duyguları kendi taraflarında ağır bastığından, Balkanlardaki milletler arasında sıcak ve soğuk çatışmalar yaşanmış ve halen yaşanmaktadır. Bu mücadeleler, bazen azınlık ile devlet arasında sınırlı kalırken, bazı yerlerde de devletlerarası savaşa dönüşebilmektedir.

KAYNAKLAR

- ABAZI, Enika, “Kosova Independence: An Albanian Perspective”, SETA, Foundation for Political, Economic and Social Research, **Policy Brief**, No.11, April 2008, p.1-5.
- “AB Yapıcı Diyalog İstedi”, **Cumhuriyet** Gazetesi, 5 Ekim 2010, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=179616>, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2010
- ADALI, Murat, “Değişen Balkanlar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1994, Sayı 1, s.65.

¹⁴⁰ Sırp Ortodoks Kilisesi hakkında belirtilenler ve daha fazlası için bkz. Radmila Radić, “The Church and the ‘Serbian Question’”, der. Nebojša Popov, **The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis**, Central European University Press, Budapeşte, 2000, s.247-273.

- AKÇORA, Ergünöz, "Dünden Bugüne Bosna-Hersek", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 89, 1994, ss.87-105.
- ALKAN, Necmettin, "Yugoslavya'nın Dağılması", der. Bilgehan Atsız Gökdağ-Osman Karatay, **Balkanlar El Kitabı, Cilt 2, Çağdaş Balkanlar**, KaraM & Vadi Yay., Çorum-Ankara 2007, s.22-23.
- ANDONYAN, Aram, **Balkan Savaşı**, çev. Z. Biberyan, Aras Yay., İstanbul, 1999.
- ANİÇ, Nikola, **The National Liberation War in Yugoslavia 1941-1945**, Belgrade 1985.
- BALIĆ, Smail, "Bosnian Muslims: Historical Background and Present Conflicts", ed. Günay Göksu Erdoğan, Kemali Saybaşılı, **Balkans A Mirror of the New International Order**, Eren yay., İstanbul 1995, s.153-159.
- BALLA, Şefqet, **Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu**, Zeus Kitapevi, İzmir, 2008.
- BAŞ, Numan, **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkisi**, Süleyman Demirel Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Isparta 2009.
- BEKİRİ, Senat Vraynko, 'Sivil Toplum' Haberci, Sayı: 3, **Vrapçište**, Kasım 2004, s. 9.
- BORA, Tanıl, **Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yay., İstanbul 1995.
- “Bosna-Hersek'te 2. İzzetbegoviç Dönemi”, **Euro News**, 4 Ekim 2010, <http://tr.euronews.net/2010/10/04/bosna-hersek-te-2-izzetbegovic-donemi>, Erişim Tarihi, 6 Ekim 2010
- “Bosna Seçimi Etnik Ayrışma Mı Getiriyor?”, **AB Haber**, 4 Ekim 2010, <http://www.ab-haber.com/haber.php?id=31913>, Erişim Tarihi, 6 Ekim 2010.
- BOZKURT, Enver, Yasin Poyraz, M. Akif Kütükçü, **İnsan Hakları Mevzuatı**, Asil Yayınları, Ankara 2004.
- BRUNNBAUER, Ulf, "The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments", Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC), University of Graz, **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)**, Austria, 2002, <http://www.ecmi.de/jemie/download/Focus1-2002Brunnbauer.pdf>
- ÇAYIRLI, Necati, "Makedonya Türkleri", **Türkler**, C.20, Ankara 2002, s.444-454.
- ÇAYIRLI, Necati, "Makedonya Türkleri", der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı, Cilt 2, Çağdaş Balkanlar**, Vadi Yay., Ankara 2007, s.281-282.
- DEMİR, Ayhan, "Seçim Çözüm Getirir mi?", Milli Gazete, 01 Ekim 2010, <http://www.milligazete.com.tr/makale/secim-cozum-getirir-mi-178251.htm>, Erişim Tarihi: 21 Ekim 2010.
- DJILAS, Aleksa, **The Contested Country: Yugoslav Unity and Communist Revolution 1919-1953**, Harvard University Press., Londra 1991.
- EMBEL, Ersin, "Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- EMİROĞLU, Hüseyin, "Soğuk Savaş Sonrasında Kosova Sorunu ve BM", **Avrasya Etüdları**, 2006, Sayı:29-30, s.67-91

- ENGÜLLÜ, Suat, **Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya’da Türkler**, Asam Yayınevi, Ankara 1996.
- FENTON, Steve, **Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür**, (çev.) Nihat Şad Phoenix Yayınevi, Ankara 2001.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız ve KARATAY Osman (ed.), **Balkanlar El Kitabı**, Cilt 2, **Çağdaş Balkanlar**, KaraM & Vadi Yay., Çorum-Ankara 2007.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri, (1912-1913)**, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- HAMILTON, Douglas, “Al Qaeda Bogeyman at Work as U.S. Rethinks Balkans”, **Reuters**, 6 Ekim 2003.
- HAMZA, Yusuf, “Makedonya’da Türk Sorunu”, **Birlik** gazete, Sayı:1 Ağustos, R.E. Marketing, Üsküp:Nova Makedoniya, 1996, s.15.
- HASANİ, Enver, “Final Status of Kosovo: Still an Open Issue”, **Proceedings of the International Conference on the Potential Crisis and Conflicts in the Western Balkans, December 14th 2004**, Nurşin Ateşoğlu Güney-Fuat Aksu (ed.), İstanbul, s.21-29.
- İNALCIK, Halil, **Türkler ve Balkanlar**, Balkanlar Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını, İstanbul 1993.
- JUDAH, Tim, **The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia**, Yale University Press, New Haven ve Londra 1997.
- KALEMDAROĞLU, Sibel, “Bosna-Hersek Seçimleri Siyasi Çözüm Yolunu Açar mı?”, 07 Ekim 2010, <http://www.turksam.org/tr/a2200.html>
- KARATAY, Osman, **Kosova Kanlı Ova**, İz Yay., İstanbul 1998.
- KARATAY, Osman, “Milošević Dönemi Yugoslav Dış Siyaseti: Başarısız Bir Mirasyedilik Olayı”, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- KARATAY, Osman, “Bosna-Hersek Barış Süreci”, Ankara, Karam Yayınevi, 2002.
- KEMP, Walter A., **Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union: A Basic Contradiction**, Macmillan Press LTD, St. Martin’s Press, INC, London-New York 1999.
- KENAR, Nesrin, **Yugoslavya: Bir Dönemin Perde Arkası**, Palme Yayınları, Ankara 2005.
- KOCA, Şecaettin, “İkinci Dünya Savaşında Balkanlar”, der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, Cilt 2, **Çağdaş Balkanlar**, Vadi Yay., Ankara 2007, s.655-665.
- Kosovo/ Kosova: As Seen, As Told**, An Analysis of the Human Rights Findings of OSCE Kosovo Verification Mission, October 1998 to June 1999, Poland 1999. http://www.osce.org/publications/odihr/1999/11/17755_506_en.pdf
- KUT, Şule, “Kosova, Milliyetçiliğin Kör Düğümü”, **Foreign Policy**, Sayı 3, İstanbul 1998, s.55-64.
- KUT, Şule, **Makedonya ve Sorunları, Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

- LEDERER, Gyorgy (1999), "Bosna-Centar Balkanskog Islama", **Dani**, No. 129, 19 Kasım 1999.
- Legislative elections in Kosovo', <http://www.nato.int/docu/update/2001/1112/e1117a.htm>, 27.04.2009.
- LİKA, Salih, **Yugoslavya'daki Türkçe Eğitim Hayatı**, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara 1999.
- "Macedonian Center for International Cooperation (MCIC) Annual Report 1995", <http://www.scribd.com/doc/15427327/MCIC-annual-report-1995>
- Makedonya Demokratik Türk Birliği, <http://www.tdp.org.mk/Secim/Secim.htm>
- MALCOLM, Noel, **Bosnia: A Short History**, 1.bsk. 1994, 3. bsk., Hardcover, 2002
- MALCOLM, Noel, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul 1999.
- MANDACI, Nazif ve Birsan Erdoğan, **Balkanlarda Azınlık Sorunu; Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2001.
- MUZBEG, İskender, **Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri**, Asam Yayınevi, Ankara 2003.
- MUZBEG, İskender, "1974 Kosova SÖB Anayasası", **Derya** Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Sayı:1-2-3-4-5, Mamuşa-Kosova, 2002.
- NASRATTİNOĞLU, İrfan Ünver, **Yugoslavya Türkleri ve Sorunları**, Erciyes Üniversitesi Yayınevi, Kayseri 1992.
- NAYIR, Yaşar Nabi, **Balkanlar ve Türklük**, İstanbul Varlık Yayınevi, İstanbul 1999.
- NUREDİN, Abdülmecit, "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", **Hikmet**, İlmi Araştırma Dergisi, ADEKSAM, Yıl 6 Sayı 11, Gostivar, Makedonya 2008, s.172-195.
- OKTAY, Emel Osmançavuşoğlu, "Çözülme Düşüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri", **Balkan Türkleri**, Erhan Türbedar (der.), ASAM yayınları, Ankara 2003, s.148-155
- OMARİ, Luan, "The Constitutional Changes and The Autonomy of Kosova", **The Truth on Kosova**, Encyclopedia Publishing House, Tiran, 1993, s. 288-292.
- ORAN, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dergisi**, Cilt: 48, No:1-4, Ocak-Aralık, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara 1993, s.109-120.
- POULTON, Hugh, **The Balkans: Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, London 1994.
- POULTON, Hugh, & Suha Taji-Farouki (Ed.), **Muslim Identity and the Balkan States**, ed. Hugh Poulton, C. Hurst & Co, London 1997.
- POULTON, Hugh, **Who are the Macedonians?**, C. Hurst and Co., Londra 1994.

- RADIĆ, Radmila, "The Church and the 'Serbian Question'", der. Nebojša Popov, **The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis**, Central European University Press, Buda-
peşte, 2000, ss. 247-273.
- RAMET, Sabrina P., **Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991**, Indiana Uni-
versity Press, Bloomington, 1992.
- RECEPOĞLU, Altay Sunay, "Yugoslavya da Türk Cemaatinin Dini Meseleleri", **Yeni Türki-
ye** 2. Cilt, Yıl 1997, Sayı 16, s. 1831-1835.
- REED, John, **Balkanlarda Savaş**, çev. F. B. Aydar – S. Tamgüç, Pencere Yay. İstanbul, 2006.
- RUSİ, Iso, "Macedonian Story: To the Conflict in 2001 and Beyond", **Proceedings of the
International Conference on the Potential Crisis and Conflicts in the Western
Balkans, December 14th 2004**, Nurşin Ateşoğlu Güney-Fuat Aksu (ed.), İstanbul,
s.31-40.
- “Seçime Giren Partiler”, **EuroNews**, 29 Eylül 2010, [http://tr.euronews.net/2010/09/29/se-
cime-giren-partiler/](http://tr.euronews.net/2010/09/29/se-cime-giren-partiler/), Erişim Tarihi: 5 Ekim 2010.
- SELLS, Michael A. **The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia, Human Rights
Archives on the Genocide in Bosnia and attempted genocide in Kosovo**, Berkeley:
University of California Press, USA 1996; New Ed. with Preface on Kosovo
Berkeley: Univ. of California Press, USA 1998.
- SHAW, Stanford J., **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Vol.1: "Empire of
Gazis", Cambridge University Press, Cambridge 1976.
- SİPAHİOĞLU, Bahtiyar, "Kosova'nın Dünü, Bugünü ve Yarını", **Evlad-ı Fatihan** Aylık Kül-
tür ve Haber Dergisi- Sayı:41, Bursa 2002, s.5-9.
- SİPAHİOĞLU, Bahtiyar, **Balkanların Son Kalesi Mamuşa**, Bursa 2007.
- SİSODİA, Rajeshree "Bosnalı Tecavüz Mağdurlarının Mücadelesi Bitmedi", **Le Monde
Diplomatique**, çev. Zeynep Nuhoglu, No: 3, 2010.
- SKENDİ, Stavro, **The Albanian National Awakening 1878-1920**, Princeton University Pres,
New Jersey, 1967.
- SOYSAL, İsmail ve KUT, Şule, **Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek: Olaylar-Belgeler 1990
-1996**, OBIV-ISIS, İstanbul 1997.
- SÜLEYMAN, Caner, "Makedonya Erken Genel Seçimlerinin Siyasal İletişim Bağlamında
Değerlendirilmesi", [http://www.siyasaliletisim.org/pdf/MakedonyaSecimlerininSi-
yasaliletisimBaglamindaDegerlendirilmesi.pdf](http://www.siyasaliletisim.org/pdf/MakedonyaSecimlerininSi-yasaliletisimBaglamindaDegerlendirilmesi.pdf)
- STAVRIANOS, S., **Balkans Since 1453**, New-York University Press, New-York 1998.
- ŞİMŞİR, N. Bilal, **Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler I (1877-1878); Rumeli'den Türk Göçle-
ri-Belgeler II (1879); Rumeli'den Türk Göçleri-Belgeler III (1880-1885)**; TTK Ya-
yınları, Ankara,1989.
- TİTO, Josip Broz, **Özyönetimli Sosyalizm**, çev. İlhami Esin, Koza Yayınları, Ankara 2005.
- TOĞROL, Beğlan, **112 Yıllık Göç 1878-1989 (1989 Yazındaki Üç Aylık Göç'ün Tarihi Pers-
pektif İçinde Psikolojik İncelemesi)**, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve
İnkılapTarihi Enstitüsü, İstanbul 1989.

- TUNALIGİL, Cemil, “Yugoslavya’da (Kosova’da) Türk Dilinde Öğretim-Eğitim ve Sorunları (1951-1997)”, **Beşinci Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, 11-13 Nisan 1997**, İstanbul, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, Ankara 1998, s.215
- TÜRBEDAR, Erhan, **Balkan Türkleri**: Balkan Araştırmaları Dizisi, Asam Yayınevi, Ankara 2003.
- TÜRBEDAR, Erhan, “Balkanlar’da Müslüman Topluluklar ve Türkiye”, der. Ü. Özdağ, Y. Kalafat ve M. Erol, **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği (Muzaffer Özdağ’a Armağan)**, I. Cilt, Ankara 2003, s. 336.
- TÜRBEDAR, Erhan, “Sancak Bölgesinde Boşnakça Eğitim Gerginlik Yarattı”, 7 Şubat 2005, <http://www.turksam.org/tr/a137.html>.
- TÜRKEŞ, Mustafa, “Türkiye’nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Ankara, Cilt 14, Sayı 1, 2008, s. 278.
- TÜRKMEN, Fikret, **Tarihte Balkan Türkleri ve Makedonya’nın Türkler Tarafından İskanı**, Ege Yayınevi, İzmir 1996.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul 2000.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, TTK Yayını, Ankara 1961.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Murad I”, **İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul 1940, s.587-598.
- VELİKONJA, Mitja, **Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina**, çev. Rang’ichi Ng’inja, Texas A&M University Pres, Texas 2003, ss. 240-244.
- VİRMİÇA, Raif, “1997’ den Vedalaşırken”, **Tan** Gazetesi, Yıl 1997, Sayı 1472, s. 1-4.
- VICKERS, Miranda ve James Pettifer, **Albania: From Anarchy to a Balkan Identity**, Hurst & Company, Londra 1999, ss. 103-104.
- Vkupno Naselenie, Domakinstva i Stanovi, Spored Teritorijalnata Organizatsiya na Republika Makedoniya od 2005**, (Total Population according to the territorial Organization of the Republic of Macedonia, Skopje, May 2005, Republic of Macedonia State Statistical Office, http://www.stat.gov.mk/pdf/kniga_13.pdf
- YANIKDAĞ, Tülin, “Bosna’ya Özür”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM), http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=bosnaya-ozuer&catid=95:analizler-balkanlar, 21 Mayıs 2010.
- YÜRÜR, Pınar, **Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1999.
- YÜRÜR, Pınar, “Makedonya’nın Yeni Yerel Yönetim Yasası ve 2005 Yerel Seçimleri”, 15 Mart 2005, <http://www.turksam.org/tr/a259.html>
- ZEYİNİLOVİÇ, Seniha, “Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler”, **Birlik**, Üsküp 2005, s.76-138.